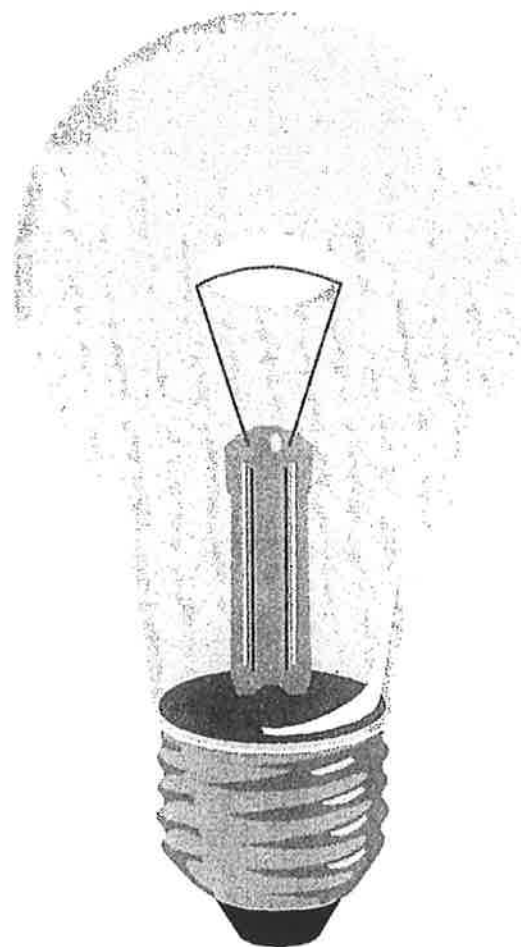

I historiens lys!?

KULTURVERNPLAN

for Brønnøy

2006 – 2010

KULTURVERNPLAN FOR BRØNNØY; 2006 – 2010

I N N H O L D

A. MÅLSETTING / PLAN / DEFINISJON

1. Målsetting
2. Planarbeid
3. Definisjon

B. STATUS / UTFORDRINGER I BRØNNØY

4. Historiske tidsepoker i Brønnøy:

- 4.1. Istid
- 4.2. Steinalder
- 4.3. Bronse- og jernalder
- 4.4. Middelalder
- 4.5. 1500 – 1600 – 1700-tall
- 4.6. 1800-tallet
- 4.7. 1900-tallet

5. Kulturvernaktivitet i Brønnøy:

- 5.1. Arkeologi
- 5.2. Arkiv
- 5.3. Bibliotek – lokalhistorisk samling og litteraturhistorie
- 5.4. Bygdebok
- 5.5. Bygningsmiljø – bygningsvern
- 5.6. Fotobevaring
- 5.7. Husflid og håndverk
- 5.8. Kirkehistorie
- 5.9. Krigsminner
- 5.10. Kulturlandskap og naturhistorie
- 5.11. Kunsthistorie
- 5.12. Kystkultur m/ fartøyvern
- 5.13. MUSEUM
 - 5.13.1. Innsamling
 - 5.13.2. Bevaring / konservering
 - 5.13.3. Forskning
 - 5.13.4. Formidling

- 5.14. Offentlig forvaltning
 - 5.15. Samiske kulturminner
 - 5.16. Språk og stadnavn
 - 5.17. Tekniske- og industrielle kulturminner
6. Anlegg og areal for kulturvern i Brønnøy:

- 6.1. Velfjord / Tosen
- 6.2. Horn – Salhus – Trælnes
- 6.3. Brønnøysund
- 6.4. Torgøyan

C. HANDLINGSPROGRAM 2006 – 2010 .

- 7.1. Velfjord – Tosen m/ Velfjord bygdemuseum.
- 7.2. Horn – Salhus – Trælnes m/ Tilrem.
- 7.3. Brønnøysund m/ Sørbyen og Tørrfiskbrygga.
- 7.4. Torgøyan m/ Torgartun og Torghatten.
- 7.5. Brønnøy bygdebok.
- 7.6. Øvrig kulturminnearbeid i Brønnøy.
- 7.7. Organisering.
- 7.8. Økonomiske konsekvenser.

D. VEDLEGG

- 8. Kilder – Litteratur
- 9. Kart
- 10. Høring - uttalelser

A. MÅLSETTING / PLANARBEID / DEFINISJON

1. Målsetting
2. Planarbeid
3. Definisjon

1. Målsetting

Spørsmålene er mange: Hvorfor er det så viktig å ta vare på ting og kunnskap om levesett som vi, praktisk sett, ikke har behov for i dag? Kan vi som arbeider med fortidas problemer også bidra til å løse framtidens? Hva blir viktig og på hvilken måte – i Brønnøy, på Helgeland, i Nordland, i Norge og i verden? Hvor høgt blir kulturvern satt på framtidens sakskart? I hvilken kulturpolitisk strategi fins "den gode framtid"? Vi kan se **tre SCENARIER mot år 2020**; med slagord og farger fra den franske revolusjon:

1. Frihet / hvit (grønn): Med DEMOKRATI som visjon (der nærhet og deltakelse er nøkkelord).
2. Likhet / rød: Mens STATEN har styringa (og der kommunen fortsatt er en viktig aktør).
3. Brorskap / blå: Med MARKEDET som modell.

Brønnøy kommunes **VISJON** er
"UTVIKLING - TRYGGHET - TRIVSEL".

STRATEGISKE MÅL: Brønnøy kommune vil skape en bærekraftig utvikling basert på: - Å legge grunnlaget for utbygging og utvikling av miljø, anlegg og næringsliv for å sikre og styrke framtidig bosetning. - At kommunens tjenester utbygges og omstilles etter en balansert vurdering av kostnader og behov. - Helhetstenking, medvirkning og engasjement på alle nivåer. Det legges avgjørende vekt på trivsel momentet i utforming av fysiske anlegg og utvikling og sosiale og kulturelle tilbud. Samfunnet skal gi trygghet og utfordringer til et rikt liv for den enkelte innbygger. (Økonomiplan - notat, 1994-1997).

MÅLSETTINGEN for Brønnøy kommunes kulturpolitikk er:

"Brønnøy kommune vil bidra til å bevare det særegne i den lokale kulturarv samt videreutvikle det mangfoldige kulturliv som skaper tilhørighet, selvtillit, engasjement og trivsel".

I "KULTURPLAN for Brønnøy; 1982 - 86" står følgende målsetting for kulturvern:

"Målet med kommunens tiltak på denne sektor er:

- å sikre kunnskapen om vår kulturarv.
- å legge forholdene til rette slik at alle kan bli kjent med og benytte denne kulturarven.
- å verne om og sikre for ettertiden materielle og immaterielle kulturminner fra alle samfunnslag.

Vi kan også formulert følgende delmål: Brønnøy kommune vil øke befolkningens kunnskap om levesett og hendelser i tidligere generasjoner. **Kulturvern** prioriteres for å spre kunnskap om lokal historie; - for på den måten oppnå større identitet, tilhørighet og forståelse av at "resultater ikke kommer av seg sjøl". Søke å øke den kommunale innsatsen til kulturvern i Brønnøy.

"HELGELAND MUSEUM vil:

- Utvikle mer variert og bedre fagkompetanse og skape større tematisk bredde i dokumentasjons- og formidlingsvirksomheten på Helgeland.
- Etablere samarbeid med museer og faginstitusjoner regionalt, nasjonalt og internasjonalt – herunder ABM-tiltak og deltakelse i nasjonale nettverk. (ABM = Arkiv, Bibliotek, Museum).
- Bidra til at alle kommuner på Helgeland får et tilfredsstillende museumstilbud og en rimelig fordeling av ressursene. Stiftelsen skal være til hjelp også for museer som ikke slutter seg til Helgeland Museum.
- Tilby tjenester til kommuner, fylket og andre offentlige, frivillige og private instanser i deres arbeid med kulturvernoppgaver.
- Legge til rette for frivillig deltakelse i det museale arbeidet for barn og voksne – og – fremme samarbeid mellom frivillige krefter og museets medarbeidere." (Stiftet 19.03.2003).

2. Planarbeid

I kommunes **Driftsstyre I (Helse / kultur / oppvekst)**, D1.sak 20/2003 – 22.04.2003, ble dette vedtaket fattet: *"Brønnøy kommune starter arbeidet med en kommunedelplan - "Kulturvernplan for Brønnøy (2004 – 2007)". Planarbeidet slutføres innen 01.11.2003. Følgende plangruppe søkes etablert: 2 repr. for Velfjord Historielag / Velfjord bygdemuseum, 1 repr. for Brønnøy Historielag, 1 repr. for Stiftelsen Tilrem markeds plass, 1 repr. for Stiftelsen Mortensenbrygga (Tørrfiskbrygga), 1 repr. for Brønnøy bygdeboknemnd, eventuelt 1 repr. for Helgeland Museum; som repr. for Brønnøy kommune oppnevnes kulturkonsulenten (også sekretær). Plangruppen fungerer også som referansegruppe for forhandlingene med Helgeland Museum. Brønnøy kommunes Driftsstyre 1 er styringsgruppe for planarbeidet."*

I 2003 hadde plangruppa for Kulturvernplan i Brønnøy to møter. Deretter ble **planarbeidet forskjøvet i tid** – til høsten 2005. Dette delvis p.g.a. press på kommunen saksbehandlingskapasitet; delvis i påvente av utarbeidelsen av Museumsplan for Helgeland (vedtatt 16.03.2005); og delvis i påvente av Brønnøy kommunes omorganisering – som var påtenkt fra 01.09.2005, men utsatt til 01.01.2006. Helgeland Museum har god framdrift og det haster med en avklaring i forhold til det øvrige kulturminnevernet.

Plangruppa har avholdt 8 møter. **I plangruppa har følgende deltatt** fra Velfjord Historielag / Velfjord bygdemuseum – Torill Flegstad, Kåre Lande og Åsmund Granås (2005); fra Brønnøy Historielag – Ole Krokvik; fra Stiftelsen Tilrem markeds plass – Jarle Johansen (til 03.01.2006), fra Stiftelsen Mortensenbrygga (Tørrfiskbrygga) – Asta Høyland, Magne Steinholt og Aasa Storlien (2005); fra Brønnøy bygdeboknemnd – Bjørnar Torgersen; fra Helgeland Museum – Hans Pedersen og Rune Tinbod Hovde (2005); fra Brønnøy kommune – Magnar Solbakk (også sekretær).

Hvorfor skal vi lage en kulturvernplan i Brønnøy? Hvem lager vi denne planen for? Hva skal den brukes til? Skal formidling være utgangspunktet for en slik plan? Er det kun vi som har laget planen og andre interesserte, eller skal den også formidles til et breiere publikum? Skal det være noen spesielle satsningsområder? – Ved siden av "plankrav" knyttet til kommunestyrevedtak eller statlige føringer i bl.a. Plan- og bygningsloven; så kan **planarbeid** også ha mange andre gode **FORMÅL**:

- Synliggjøre og / eller bruke de kulturverdier som finns i Brønnøy.
- Ny fokus på aktivitet og formidling som det egentlige målet; mens objektene er et virkemiddel.
- Sikre arealer for museum og kulturvern; og samordne behovene for disse. Gjennomføre en plan- og målstyrt tilrettelegging av noen kulturminner.
- Bedre mulighetene for finansiering av utbyggingskostnader; samt håndtere driftskostnader. Herunder spleiselag og eksterne midler.
- Avklare kommunens, Helgeland Museum og organisasjonenes oppgaver og ansvar.
- Eksisterende og tilgjengelige ressurser er begrenset; derfor må det prioriteres - for å styre.

Kort: Planen skal gi et samlet bilde av målsetninger / utfordringer og oppgaver / satsningsområder.

3. Definisjon

Lov om kulturminner definerer **KULTURMINNER** slik: *"Med kulturminne menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til."* I enkelte sammenhenger brukes forkortelsen ABM = Arkiv, Bibliotek, Museum.

KULTURVERN er et samlebegrep for museum, fornminner, bygdebokarbeid, bygningsvern m.m. Herunder også den folkelige interessen for historie i Brønnøy som har gitt støtet til innsats på mange fronter: innsamling av myter og sagn, interesse for stadnavn og dialektbruk, engasjement for husflid og bygningsvern, bevaring av foto og arkivmateriale, vern av kystkultur og krigsminner, kulturlandskap i bygde- og bymiljø, undervisning og formidling, historieskriving og museumsarbeid.

Det *"International Council off Museums"* (ICOM) bruker denne definisjonen: *"MUSEUM er tradisjonelt en ikke-kommersiell, permanent institusjon som skal tjene samfunnet og samfunnsutviklingen. Institusjonen skal være åpen for publikum. Et museum skal samle inn, bevare og sikre, forske i, formidle og stille ut materielle vitnemål om menneskene og deres omgivelser med sikte på forskning, utdanning og opplevelser"*.

Tradisjonelt må også museenes virksomhet **innfri følgende tre hovedområder** for å kalles museum, "ellers" får de benevnelsen "samling": 1. Innsamling, bevaring, registrering, konservering, dokumentasjon, katalogisering og oppbevaring. 2. Vitenskaplig arbeid. 3. Utstilling, undervisning, opplysningsarbeid og publikasjonsvirksomhet. Museene på Sør-Helgeland er primært innenfor innsamlings- og bevaringsfasen. Med hjelp av Helgeland Museum og forsterket formidlingsarbeid samt kobling til bygdebok og det øvrige kulturvernet kan våre små institusjoner bli definert som museum.

Fra tidligere planarbeid for kulturvern på Sør-Helgeland er det uttrykt ambisjoner og ønsker om et **utvidet kultur- og museumsbegrep**, som innebærer

- v et helhetlig og dialektisk syn på kulturen, og
- v hvor skillet mellom materielle og immaterielle kulturminner reduseres; og
- v verdihierarkiet mellom kulturformer på ulikt "kvalitetsnivå" (med kunst på "toppen" og "folks hverdagsliv" på "bunnen") reduseres; og
- v hvor den historiske dimensjon utvides til å omfatte samspillet natur og kultur; og ikke minst samtiden.

Det **"nye" kulturvernet** kan også betegnes med stikkordene: identitet, økologi og deltakelse. Museet betjener "ikke bare" en kulturarv, faglige disipliner, ett kultivert publikum, karriere, - men utvikles til å bli en institusjon som er nødvendig for et lokalsamfunns utvikling. Herunder å synliggjøre "konflikter" mellom det nye og det gamle, mellom bruk og vern, mellom sentralisering og desentralisering, mellom spesialisering og flersidighet, mellom det lokale og globale, samt konflikter mellom økonomisk nytte og bærekraftige verdier, m.m. Den tradisjonelle inndelingen i selvstendige fagfelt som kulturhistorie, kunst, teknikk, natur, osv., kan suppleres med en tverrfaglig tilnærmingssmåte hvor mennesket og samspillet med dets omgivelser er satt i sentrum. Forholdet sees som en vekselvirkning, en dialektisk prosess; menneskene er påvirket av sitt miljø, men samtidig påvirker, bearbeider og forandrer de sine omgivelser.

B. STATUS / UTFORDRINGER

4. Historiske tidsepoker i Brønnøy.
5. Kulturvernaktivitet i Brønnøy.
6. Anlegg og areal for kulturvern i Brønnøy.

Hensikten med dette kapitlet er å få fram bredden i kulturvernarbeidet i Brønnøy. Derfor deles kulturvernet både inn i tidsepoker, i aktiviteter og i geografi. Ved å få fram verdier, status og utfordringer i dette perspektivet kan vi forhåpentligvis i neste omgang få til en faktaorientert og handlingsretta prioritering.

4. Historiske tidsepoker i Brønnøy:

- 4.1. Istid
- 4.2. Steinalder
- 4.3. Bronse- og jernalder
- 4.4. Middelalder
- 4.5. 1500 – 1600 – 1700-tall
- 4.6. 1800-tallet
- 4.7. 1900-tallet

4.1. ISTID - før år 9.000 f.Kr. (Naturhistorie)

Brønnøy har et mangfold av geologiske og geografiske fenomener. Noen er millioner eller milliarder av år. Vi kan gå fra det lille til det store og oppdage helheten – fra gullkornet til fjellkjedene, fra grottene til de djupe fjordene. Prosesser som har stuet om på alt – vulkanisme, is og vann. Oppbygging og nedbryting. De høyeste fjellene i Brønnøy består av granitt, delvis også av gneis og gabbro. Men i lavlandet stikker det ofte fram glimmerskifer med kalk, spesielt på lavlandet mellom Velfjord og Tosen samt øyene i ytre Brønnøy. **Kalklandskapet** har gitt et mangfold av grotter i Brønnøy (og Grane).

TORGHATTEN er vårt beste og mest spesielle eksempel på "istidene" og landhevingene. (Ca. 20 istider de siste 3 mill. år). Torghatten ble skapt på de tider, da landet her lå 140-160 meter lavere enn i dag. Det ellers så harde fjellet hadde sine svakheter – bølgene og frosten gjorde arbeidet, sakte, sakte – stein for stein. Da landskapet begynte å heve seg fra havet, fulgte hatten og holet med. Langt om lenge - så kom menneskene, og etter hvert alle mytene. I Brønnøy er det ellers en mengde med kystholer og jettegryter.

Strandlinjer og marine grense er et annet tegn fra istidene. Ser vi langs nordsida av Mofjellet, ved Ramntinden, ved Gåsheia, så kan du se tydelige tegn til terrasser. Opptil ca. 170 moh ser vi spor etter haverosjonen i form av strandlinjer, som innhakk i fjell, rullesteinsvoller, og terrasser av løsmateriale. I Brønnøy har vi flere strandlinjer mellom den marine grense og dagens havnivå fordi landet hevet seg rykkvis etter som isen smeltet. – Slik kunne vi også fortsette å beskrive istidens skapelse av morenerygger (f.eks. ved Breivatnan) og ikke minst våre fjorder med tydelige terskler i havgapet.

4.2. STEINALDER (9.000-1.500 f.Kr.)

Når kom de første menneskene til Brønnøy og Sør-Helgeland ? – Vega har feiret 10.000 års jubileum. Muligens var det de samme menneskene som også var i Brønnøy. Steinalderfolkene bodde i et landskap som var etablert med flere boplasser, som til dels hadde ulike funksjoner – alt etter årstid eller sesong. Vi har **Steinalderboplassene** ved Torghatten – der det er 4-5 synlige boplassområder på ulike nivå over havet. Hvis du er stille – kan du oppleve korte og intense glimt av de første som ferdes her. Boplassene ligger i rullesteinsområder og sees som groper. Går vi til "Klavin" på nordsida av Lesshatten, kan vi se den "ideelle" fangstboplass med 3-4 havnemuligheter – kanskje bosatt i flere tusen år.

Fra yngre Steinalder har vi **hulemaleriene** i Monsholet i Skåren (2500-1000 f.Kr.), 120 m lang hule 150 moh. Fire malte figurer, herav tre forestiller dyr. Disse kan sees i sammenheng med veidekulturen. På Helgeland og i Namdalen er de tetteste forekomster av hulemaling i Norden. Også de første **tegn til jordbruk** får vi mellom 2500-1800 f.Kr. Korn dyrking på spredte steder, herunder Einvollan ved Tilrem (pollenanalyse). Vi har også **helleristninger** (på Skomo) fra 2000-1000 f. Kr. – bl.a. en båtfigur (muligens "jordbruksristning").

4.3. BRONSE- OG JERNALDER (1500 f.Kr. – 1030 e.Kr.)

På Vitenskapsmuseet i Trondheim er det mange funn / gjenstander fra Brønnøy og Sør-Helgeland. En av disse er to **bronseøkser** (celter) (1500-500 f.Kr.) fra Hilstad – funnet i myr og oppfattes som offergave. Den tidligste jordbruksbosetning på Sør-Helgeland er påvist i Skåren – et dyrknings- og **rydningsspor** (1200-100 f.Kr.). I Monsholet (Skåren) er det en hogd figur som kan være et **solsymbol** (1000-500 f.Kr.). Den kan ha å gjøre med bronsealderens sol- og fruktbarhetsdyrking (en jordbruksristning). På Tilrem er det en trekanta **"kultplass"** / "offerplass" (520 f.Kr.-650 e.Kr.). En stor steinlegning, formet som en likesidet trekant med svakt innbuede sider (22 meter). Det kan synes som at hjørnene i trekanten og på "offerbordet" er plassert i et bevist forhold til himmelretninger. En annen bekræftelse på fruktbarhetsskulten er at det i anlegget ble funnet både mannelig (fallosstein) og kvinnelig (klotstein) fruktbarhetssymbol. Mye tyder på at det fra øst kommer en prosesjonsvei - steinsatt og 2,5 m bred.

De første tegn på menneskelig aktivitet i Brønnøysund er ved de fire **huleboplassene** (500 f.Kr.-500 e.Kr.). De ble utgravd i 1925-26 og 53 kasser ble sendt Vitenskapsmuseet. Fra "Babylonslendinga" til "Fotballsletta" går det en **"hulvei"** (0-1000 e.Kr.). Ved tunanlegget på Mo har vi en annen hulvei. Jernaldernes mest synlige fortidsminne i Brønnøy er noen hundre **gravrøyser og gravhauger** (500 f.Kr.-1030 e.Kr.). I en del av gravene er det gjort arkeologiske funn. På Mo i Brønnøy er det et ringforma **tunanlegg** (400-1030 e.Kr.). Her er minst 7 langhus (11-16 x 6-8 m) og minst 8 bålhauger etter matlaging. Det var plass til minst 100 mennesker her. Var dette en "landsby" og / eller høvdingsete og / eller soldatforlegning ? – På Esjeøya i Torgnessundet er det to brudd etter **kleberstein** (800-1500 e.Kr.) – spor etter uttak av gryter. Det er også brudd på Trælnes og på Esjeøya i Vevelstad.

Tross alt dette – vårt mest kjente fortidsminne fra jernalderen er **TORGAR v/ Torghatten**: På indre Torget er det en **gardshaug** (400 f.Kr.-670 e.Kr.) med et metertykt kulturlag og århundrer med tradisjon. Enkelte mener at Torgar betyr handelsplass (kaupang). I følge "Egils saga", hadde Torolv Kveldulvsson (ca. 860 – 900 ?) en del folk på **skreifiske** i Vågan i Lofoten og også en del på sildefiske. Torolv for til fjells ("*ikke mindre enn 90 mann*") og tok skatt av samene (**finneskatten**) og handlet med dem. Torolv var også på handelsreise i **England** og i viking i østerled. Året etter slaget i Hafrsfjord (mellom år 872-900) holdt Sigrid og Torolv et **stort gjestebud på Torgar** for Harald Hårfagre og hans følge på 300 mann. Høvdingen Torolv mønstret 500 mann, så kongen var mutt. Etter baksnakkelse blir Torgar brendt og Hilderid-sønnene (fra Leka) overtar. Torolv blir drept på Sandnes av "kongens" menn, etter at Torolv har opptrått som **"sjørøver"**. – Her er dramatiske historier på rekke og rad.

4.4. MIDDELALDER (1000 – 1537) (den katolske tida)

Forhold i Brønnøy nevnes i en rekke sagn og sagaer: **Egil Skallagrimssons saga** (ca. 1220) - er en av de største, eldste og mest kjente av de islandske ættesagaene (blant hovedverkene i **verdenslitteraturen**). Egils saga gir et utsnitt av norsk rikshistorie ved Norges samling, herunder om Torgar. Mange antar at det var **Snorre Sturlason** (1179-1241) som var forfatteren av Egils saga.

Ellers er sagnet om Torghatten viden kjent. Om **Heming Unge** (ca. 1050) fra Torgar er det også flere sagn. De omhandler idrettslig kappestrid med kong **Harald Hardråde** (1047-1066). Mest kjent er bueskytingen der Heming, etter kongens befaling, må skyte ned ei nøtt av hode på sin bror. Alt i det 12. århundre må de ha fortalt om Heming, og han nevnes i folkeviser både i Norge og på Færøyene. Vi kjenner igjen den senere Wilhelm Tell-myten (Sveits), som er bedre markedsført.

I **Snorres "Kongesagaer"** nevnes: I **Magnus Barfots saga** (1093-1103) gis en "levende" omtale fra Velfjord (Harm?) og Vevelstad – om en henrettelse og en skatt. "*Skatten punn Otersteinen*" (ved "Stegan") var så stor at en kunne kjøpe halve landet. I kong **Sverres saga** (1177-1202) nevnes en Vilhjaln fra Torgar. Under **borgerkrigen** (1239-1240) dreper kongsemne hertug Skule (1239-1240) sine menn mange av kong Håkon Håkonssønn's (1217-1263) folk på Helgeland, herunder først på Torget og reiste derfra til "*Brønøe - hvor de røver en skute og dreper innbyggerne*". I følge **Håkon Håkonssons saga** drepes Jon Silke, fra Tjølgarheim (Tilrem), på Sandes. Også Vilhjaln av Torgar omtales som kongens lendmann.

Middelalderen er kristendommens og kirkas store tidsepoke. Når **den første kirka** i Brønnøy ble bygget vet vi ikke eksakt, men ca. 1100 er antydnet. Det blir også antatt at da Nidaros ble eget erkebispedømme i 1152, sto det i Br.sund allerede ei lita trekirke – sannsynligvis ei stavkirke. Helgeland ble delt i 3 kannikgjeld: **Brønnøy ("Bruney")**, samt Alstahaug og Rødøy. I 1184 omtales for første gang ei steinkirke – erkebiskop Eystein Erlandsson lot oppføre ei kirke som kaltes "*Brunneyar Kirkja*". (Fram til midten av 1800-tallet er Brønnøysunds historie primært historia om kirka, prestegården og presten m/ familie).

På Tilrem ble det også bygget en steinkirke (kleberstein) i tidlig i middelalder (ca. 1150), kanskje ei gårdskirke. Det er diskutert om den kan være identisk med **St. Knutskirken** som nevnes i Aslak Bolts jordebok (ca. 1440). Der oppgis den å ligge i Harm, et stedsnavn som nå har gått tapt. St. Knutskirka er den eneste i Norge med denne helgendedikasjonen. En trekulldatering fra gulvet bekrefter tidsplasseringen – 1030-1240 e.Kr. - Likevel, det stilles flere spørsmål enn det gies svar: Når ble den egentlig bygd? Er det en gårdskirke eller sognekirke? Er det St. Knutskirken i Harm? Hvor er Harm – Velfjord eller Skillbotnfjorden? Ble kirka ødelagt av hertug Skules menn i 1239? Er noen av steinene brukt i Brønnøy kirke? Ellers har også Naustvik kirke "fått stempel" verneverdig samt at området rundt er en gardshaug fra middelalderen. Lå St. Knutskirken i Harm nettopp her !?

Norge rammes av den verste pestbølge som kjennes i historien. Byllepesten kommer inn med et engelsk skip til Bergen – mannskapet om bord er syke og døende. **Svartedauen** (1349-1350) reduserer befolkningen i Norge med kanskje 50 % eller mer. Folketallet når ikke sitt gamle nivå før etter 150 år. Mange gårder legges øde, jordprisene faller og produksjonstapet blir enormt.

Norge blir et "lydrike" **under Danmark** (selvstendighetstapet). Reformasjonen innføres (1536-37). Det meste av kirkens eiendommer blir underlagt kongen, herunder ble Torget embetsgard. I forkant av reformasjonen eide den katolske kirke nesten all jord i Brønnøy. - **Reformasjonen** ga etter hvert et tidsskille i bruken av kirkene – fra messer til folkekirke. Men, noen luthersk vekkelse blir det ikke. – Ellers veit vi svært lite om livet til folk flest i middelalderens Brønnøy eller Helgeland. Et ordtak fra Velfjord sier: "*Ikkje alle kan bu på Tilrem og Torge, der må nokon bu på Krekan og i Klavesmarkjen og.*"

4.5. 1500 – 1600 – 1700-TALL

Den typiske Nordlending, på 1500-1600-1700-1800-tallet (og ei stund til), var **fiskerbonde**. – Fisker med bukse og bonde i stakk. Arbeidsdelinga var tydelig – kvinnearbeidet var i huset og fjøset, mens mennenes arbeid var i båten og i naustet. Fellesarbeidet var ute på marka i onnene. Gårdsbruket sikra en "minstelott" for fiskerfamilien. Jordbruket var mest retta mot sjølforsyning, mens fisket gav penger til skatter og til varer en ikke kunne produsere sjøl. I perioder deltok så å si alle arbeidsføre voksne menn i de store sesongfiskeriene. F.eks. på Lofotfisket vinteren 1897 deltok det fra Vega 143 båter og 647 mann. Folketelling i 1900 viser at det var 742 mann over 15 år i Vega. På Helgeland var nesten alle fiskere / bønder leilendinger. **Eiendomsforholdene** i Brønnøy var i **1648** – 1 % odel; 28 % kirke; 62 % krongods og 9 % godseiere. I **1687** – 3 % odel; 30 % kirke; og 67 % godseiere. I **1723** – 1,5 % odel; 25 % kirke og 73,5 % godseiere. – Ellers er det relativt lite av bygnings- eller utstyrsmessig art som gjenspeiler denne perioden i Brønnøy. Men den skrevne historien får etter hvert mange navn og mange hendelser og livshistorier.

Havet gav mat, gav adkomst, gav kulturimpulser. Havet var vinduet mot verden. **Handelsmenn** ble mellommenn i handelen mellom fiskere og bergensere. Omkring 1760 var det 48 **jektebruk** på Helgeland. Herav 9 i Brønnøy, 3 i Vefsn, 18 i Alstahaug, 5 i Nesna, 4 i Rana og 9 i Rødøy. Antall jekter på Helgeland stiger til 51 ved midten av 1800-tallet. *"Dette foegderies indbyggere seigler mest med deris jægter eller fartøyer til Bergen, (vår og høst) ... består i alle slags fiskevarer saa og smør, talg, kiød og bukkesskind og tilbage føres alle slags kornvarer, salt, hamp og jern med hva meere landet trenger til ...".* Jektenes størrelse og drektighet er forskjellig, fra 20 til 70 "læster" (12 tønner pr. læst).

Den tredje bestanddelen i det nordlandske samfunn var **proprietærene / godseiere**. Staten hadde solgt alle de gamle stats- og kirkegodsene. Eiendommene var blitt samlet omkring gamle kjente gårder som Torgar, Sømnes, Hegge, Terråk, Rørøy, Vevelstad og Tjøtta. Proprietærslektene var nesten alle innvandret fra utlandet som embetsmenn. Vi møter navn som Knoph, Greger, Holst, Brodtkorb, Coldevin, osv. Godseier P.L. Angell (Torget) rådde i 1722 over 56 våger 2 pund 12 mark, som var 70% av all jord i Brønnøy. Men, fiskerbonden satt på livsvarige kontrakter, så ingen kjøpmann kunne drive dem fra gården for gjeld, ettersom gården eides av proprietæren. Dette gav en viss stabilitet i et land hvor utkommet var så usikkert.

Axel Gyntersberg (1525-1588), dansk adelsmann, var lensherre over Helgeland (1565-1571; 1574-1577) og hadde Torget som embetsgard. Han var i 1564 anklaget for landsforræderi (etter at han var med på Nord-Herøy under "overgivelsen" av Helgeland til svenskene), men finner nåde hos kongen og får Torget i "forlening". Han eide *"Så meget jeg kan øyne fra Torget"*. Han var kjent som en "tyrann og **bondeplager**". I over 400 år har han levd i ulike nidviser - "Aksel Tårn-visa" (ei danseviser) og i trollvisa om "Kat-Ola" (41 vers). Men, det var flere "bondeflåere": Fogden i Senja, Dines Pederssøn, skal ha blitt hengt i 1570 i den høyeste galgen på Tyveholmen v/ Br.sund - *"for at have utsuget almuen og tilvendt seg bøter"*. Rundt om i landet ble en rekke andre fogder og myndighetspersoner henrettet på denne tida. – 200 år senere var det storbrann på Torget; i 1773: *"Gaarden afbrændte aldeles, og saaledes blev de smukke Bygninger lagte i Aske."* – Dermed var "storhetstida" (!?) over på Torget.

Havet gir og havet tar: Organisert "**sundtoll**" (frivillig avgift for de som seilte igjennom Brønnøysundet), bestemt ved kongelig befaling (1643), ble innført av den danske kongen Christian IV (1588-1648). Sundtollen skulle dekke opprettelsen av et hjem i Br.sund for spedalske fra hele Nord-Norge (slik at de slapp å reise til hospitalet i Trondheim). - Amtmannen i Nordland skriver i 1696: *"Hungernøden her i Amtet har været og er saa stor at det ei kan beskrives."* - I februar 1756: 9 personer fra Stortorgnes **druknet** på hjemreise fra kirkesøndag. - I perioden 1756-1768 gikk rundfisker nærmere 500 % opp i pris, samtidig med at kornprisen ikke økte tilsvarende. **Tilremsmartnan** – den fjerde høytid (1650-1939) – etableres. Tilrem var ett av de fem faste stedene på Helgeland hvor det ble holdt ledingsbergtung på slutten av 1600-tallet. Men, på Tilrem var det nok langt eldre tradisjoner i tilknytning til ledingsberget.

Magister **Peder Bredal** (1650-1714) var sogneprest i Brønnøy (1677-1714). Han var "lærd forfatter" og god venn av dikterpresten **Petter Dass** (1647-1707). Dass skal ved fem helligdager vært vikarprest i Brønnøy. Da Bredal ble enkemann for annen gang i 1689 skrev Petter Dass *"Peders Graad – Peders*

Raad". Bredal syntes ellers at Dass tok for lett på teologiske problemer og ble til slutt fornærmet. Petter sendte et rimbrev med bønn om at bagatellene måtte legges til side: "Kom Broder Bredal, kom Med Freds Accord at ile! Lad Vreden ei faa Rom, Vor Sol gaar snart til Hvile! Tænk, Tiden er os knap, Ligkisten faar sin Fjæle! Ellers, skriver Petter Dass på sitt historisk-topografiske diktverk "Nordlands Trompet" (1680-1699): "Sogn-Kaldene vorder beregnede Tree: Brønøen det første, som ligger i Lee For alle Vey-farende Giester, Men Brønøens Hoved-Kald deeler sig af I fire Kirk-Sogner fra Fields og til Hav, Ved samme Land-Strekning og Klipper er sat En Fierding fra Brønøe den stoere Torg-Hat, ..."

Sogneprest i Brønnøy 1714-1757, Jacob Hersleb, skrev i 1723 "Een kort Beskrivelse over Brønøe præstegjeld i Nordlandene": Brønøe kirke er hovedkirken, grundmuret og inden vel møbleret. Strax ved kirken ligger præstegaarden paa den østre side af Brønøesund. Igjennem dette sund maa alle både og jækter som fare fra og til Nordlandene passere og det saa nær under landet, at man kan tale med enhver. Til Brønøe kirke høre 70 decimanter (tiendeytere), foruden inderster og huusmænd. Folket er nu vel oplyst udi deres christendom, temmelig vel moraliseret, fører anstændig klædedragt som søefolk, det er ellers et hårdt folk at traktere og nødigt lader sig bøie imod deres villie. Deres meste levebrød søge indbyggerne af havet med fiskerie, af biergene med at hugge qværner og nogle af jordens grøde". Sognepresten skriver videre om velfjordingene: "... Folket er slet moraliseret, fører sig op i vadmels bondedragt, temmelig vel oplyste udi Guds kundskab, udvortes meget ydmyge og sødtalende, men indvortes hårde og listige. De nære sige fåe af fiskeriet, de fleste af jordbrug og fædrivt. ..." Og mer nedsettende blir det om vegaværingene.

Helgelandsfogden Peder Brock Angell (1722-1750) ga i 1735 bl.a. følgende innberetning om fogderiets tilstand: "... Det 3de og sønderste præstegjeld kaldet Brønøen bestaar af 4 kirker og et capell. ... De nærer sig baade af landsbrug og fiskeriet, dog saasom jorderne ere ei af de beste og fiskerierne har taget af, er dette gjelds almue fast de fattigste indbyggere i foegderiet. ... Bemeldte foegderies producter bestaar mestedelen i fiskevare, som sild, naar Gud velsigner landet, tørfisk af rodskiær, rundfisk og langer og paa eendeel stæder tør sei, tran, talg, smør, ost og bukkaskind, samt røget kiød. ... Kornvarer trenger landet til og kand neppe i de beste aar forsyne sine indbyggere. Saa kand der og anføres een deel ederdun, dog ei i quantitet saasom den herlighed meget har aftaged. Trælast og skouer har landet ikke meere end det behøver. ...". Fogden fremhever videre den gode kvaliteten på fisken fra Helgeland framfor den fra Møre: "... Samme Syndmørs fisk er langt fra ikke af den godhed som den nordlandske, særlig Helgelands rundfisk, hvilket foraarsages af den der værende fugtige clima, at fisken ikke kand faa saa god tørk som her, hvor er mer kolt, ...". Om jordbruket skrives bl.a.: "Her i foegderiet findis indbyggere nok til at dørke landet, naar de ikkun alene tilholdtes at blive i landet, saa kunde ogsaa agerdørkningen i mange ting settis paa een bedre foed, ... givis ikkun slette jorddyrkere paa øerne og de stæder som grentzer til seekandten, saasom de legger sig mest paa fiskerie og derover forsømmer deris jorder, ..." – NB! Disse sitatene er farget av embetsmennenes syn på omverden og er høyst subjektive.

4.6. 1800-TALLET

1800-tallet var forandringens århundre. Men det startet med at **nødsår** fulgte på nødsår. Danmark m/ Norge ble presset til deltakelse i 7-årskrigen (Napoleonskrigene) i 1807-1814. Engelsk blokade av Norge - kornimporten vanskeliggjøres av fiendtlige krigsskip og kapere. Jordbruket slet med uår og avlingssvikt. Fiskeriene hadde middelmådige fangster. I 1812 var kornet ("Gudslånet") vekkfrosset og det ble kjent som "bærkebrødsåret". I 1813 var nødsvinteren med **sult og nød** i store deler av landet. Til slutt ga man 100 riksdaler for ei tønne salt og 4-500 riksdaler for ei tønne korn. Til sammenligning hadde en lærer på denne tida fra 12-25 riksdaler i lønn. I 1812 døde det dobbelt så mange som antallet fødte.

Etter at krigene var slutt og Norge i 1814 hadde fått "eget styre", fikk vi en **oppgangstid**. Dette ble merkbart også på våre kanter fra 1820-årene. Gode år for jordbruket kan vi ikke snakke om før i 1840-årene, men økning av kornavlinga steg etter hvert mer enn befolkningsveksten. **Eiendomsforholdene** i Brønnøy var i 1802 – 9 % oppsittere; 25 % kirke; og 66 % godseiere. Det er ikke sikkert at det å eie var noe viktig mål i seg sjøl. **Bruksretten var lenge viktigere enn privat eiendomsrett**. Ofte satt leilendingene

like trygt som sjøleiere – ja, ofte tryggere – for verken gjeld eller skattekrav kunne ta bruket fra dem. Vår tids trang til å eie hadde knapt nådd datidens samfunn.

Naturen dannet fortsatt rammen om og ga betingelse for bosetting og materielle vilkår. Gårdene var **økonomiske og administrative enheter** i bygdesamfunnet. Felles for de fleste var at de var fiskerbønder. Folk levde stadig i et samfunn preget av naturalhusholdning og sjøforsyning. Driften av både gården og husmannsplassen var en husholdsøkonomi – avhengig av en kvinnesrolle og en mannsrolle som delte arbeidsoppgavene samt barn deltok i arbeidsplikt. Ugifta bønder eller husmenn var derfor en sjeldenhet. Men, befolkningen i Brønnøy ble i større grad avhengige av en **pengeøkonomi** og i sterkere grad knyttet til storsamfunnet omkring. Leilendingene tok til å kjøpe gårdene, tallet på matrikulerte bruk steg, men fram mot 1860 var det først og fremst antallet husmenn som steg.

På 1800-tallet var et av de mest typiske trekk den store **befolkningsveksten** som fant sted i Brønnøy, som ellers i Norge og i det meste av Europa. Fra 1801 til 1900 steg folkemengden i Brønnøy med 143 prosent, mens veksten i Norge var på hele 154 prosent. Folkemengde ved folketellingene, med utgangspunkt i Brønnøys kommunegrense pr. 01.01.2006, viser følgende: I 1801 – 2.484; i 1865 – 4.197; i 1900 – 6.048. – Dette er et uttrykk for at livsvilkårene bedret seg for kystfolket. Bedre kommunikasjoner, utbygging av et offentlig helsevesen og framskritt innen legevitenenskapen hadde betydning for fallende dødelighet. Forbedringer i jordbruket gjorde matforsyninga sikrere. Kostholdet ble også rikere og mer variert. Viktigste enkeltfaktor innenfor kostholdet var **poteten**. Sild og poteter var billig og næringsrik mat som var å finne på mangt et kjøkken. Døden var likevel mer nær og hverdagslig enn det vi er vant til. Når stormen raste i kyststrøkene, ble mange enker og mange farløse. Ingen steder i Norge var dødeligheten større enn ved kysten, spesielt blant fiskere. – Og sykdom, f.eks. difteriepidemien fra 1861 til 1863, som gjorde nesten ¼ av befolkningen på Sør-Helgeland syke og ca. **300 døde** av den.

Et annet viktig trekk på 1800-tallet var **bedre transportmuligheter**: - 8.3.1838 får vi det første besøk av **hjuldamperen "Prins Gustav"** (gikk i dagslys, 7 måneder i året). Skipet var av tre, 124 fot lang (ca. 37 m), 2 maskiner på 40 hk. 28 køyer. Presten i Brønnøy er gods- og postekspeditør, men han er ikke fornøyd: *"Nu kommer de med Dampskib og fare av sted igjen som Vinden, uden at sætte Foden i Land"*. Da fisket slo feil la en skylda på hjulbåten. Ennå har ikke Brønnøysund pekt seg ut som senter for distriktet. Mye av handelen foregikk på Kvaløya i noen tiår til. Fra 1860 utvides rutetrafikk med **dampskip** til hele året (også i "mørketiden"). Ønske om et **regionalt Dampskipsselskap** får sin utløsning på "Tilrum marked" i 1876. I 1893 kommer **Den første Hurtigruta**, d/s "Vesteraalen" (m/ kaptein Richard With). Den begynte med helårstrafikk Trondheim – Hammerfest (Tromsø om vinteren). Milepell i Br.sunds historie, selv om Br.s. i mangel av kai – måtte nøye seg med båtekspedisjon i de første 18 årene.

Noen kommer, andre drar: Strømmen av utflytting og innflytting kan ha sammenheng med folkeveksten, bedre økonomi, og større bevegelse blant folk flest. Et rikt fiske på andre halvdel av 1800-tallet trakk også folk til distriktet. De fleste av innflytterne kom fra nabosognene, men også tilflyttinga fra Østerdalen og Gudbrandsdalen var stor i første halvdel av 1800-tallet. De fikk høre om "Nordlandene", der det skulle være mat nok og muligheter til fortjeneste. Her kunne det ennå finnes ledig jord og ikke minst kunne en livberge seg ved hjelp av fiske. **Storsildtida** (1863-1974) skapte en høgkonjunktur som landsdelen ikke hadde opplevd maken til.

Amerika fristet. Motivet for å reise til Amerika var vel det samme som ved tidligere utreiser, mange var på jakt etter en annen framtid enn den de forventet å finne i heimbygda. Dette var mulighetenes land der alle kunne søke lykken. Det var godt om arbeid, lønningene var høyere enn her, og framfor alt var det lett å skaffe seg jord (640 mål jord var gratis). Utvandningsintensiteten avtok jo lengre nord en kom. I perioden 1890-1900 hadde Nord-Trøndelag en intensitet på 5,3 (årlig utvandring pr. 1.000 innbyggere); mens det tilsvarende for Nordland fylke var på 2,5 i nevnte periode. Og *"Fra Vik dro det 2,5 ganger flere enn fra Brønnøy. En analyse av sosiale strukturer konkluderte med at folk i Brønnøy satset mer på fiskeriene, og i Vik på jordbruk kombinert med fiske"*. Befolkningspresset med rask økende innbyggertall ble ikke problematisk før det ikke var næringsgrunnlag i bygdene. At det ble trangt om plassen, virket ikke så mye på de fiskende som de jordbrukende. Havet kunne gi klingende mynt i gode fiskeår, og håp knyttet seg til de store fiskerier. Om det var uår i jordbruket eller svartår på havet, var det sjelden begge deler på en gang.

4.7. 1900-TALLET

7.juni 1905 – Stortinget vedtar enstemmig å oppløse unionen med Sverige fra 1814. "400-års natta" var over og Norge var igjen et fritt og selvstendig rike. **Folkeavstemning om oppløsning av unionen** (12-13.8.1905) var klar: 368.392 stemmer ja til oppløsning, 184 stemmer nei. På Sør-Helgeland stemte ingen for fortsatt union (nei). I Brønnøy var valgdeltakelsen på 74% og i Velfjord på 61%. Den 12-13.11.1905 var det ny **folkeavstemning** – om Norge skulle være **monarki eller republikk**: 259.563 for kongedømme mot 69.264 for republikk. I Brønnøy var resultatet av avstemminga – 396 ja og 42 nei (dvs. 9% nei til monarki) og i Velfjord – 145 ja og 35 nei (19% nei). NB! Over 80% av befolkningen hadde ikke stemmerett, deriblant fikk ingen kvinner delta !.

Sjølråderetten og demokrati har vært et stadig tema i en ung nasjons liv: Ved konsesjonslovene (1909), ved nøytralitetspolitikken under 1. verdenskrig, ved okkupasjonen 1940-45, under den kalde krigen på 1950-70-tallet, ved folkeavstemningen i 1972 og i 1994. Folk i Norge sier, 25.9.1972, nei til EF (EEC) med 53,5% og i Nordland er det 73% nei. I Brønnøy er det 714 ja-stemmer (15,75%) og 3820 nei (84,25%). Avstemningen om norsk EU-medlemskap, 28.11.1994, ga i Norge 52,2% nei og i Nordland 71% nei. I Brønnøy var det 1000 ja-stemmer (21,06%) og 3748 nei (78,94%).

"Formannskapslovene" av 1837 innfører kommunalt "selvstyre" og "**Brønøe Commune**" opprettes. Den omfattet "Brønøe prestegjeld" - dvs. kirkesognene Brønøe, Velfjord og Vik. I 1875 skilles Velfjord ut som egen kommune, i 1901 Vik, og i 1923 blir Brønnøysund utskilt som bykommunen. 1.1.1964 blir kommunene Brønnøysund, Brønnøy, Sømna, Velfjord; samt Tosen og Vassbygda i Bindal kommune (296 personer) igjen slått sammen til storkommunen Brønnøy. Den nye kommunen fikk derved 8.722 innbyggere. 1.1.1977 ble Sømna igjen skilt fra Brønnøy kommune. Den **offentlig sektor vokser** – spesielt på 1970-80-tallet og kvinner blir lønnsarbeidere i økende grad. Sysselsatte fordelt på sektor i Brønnøy (2003) viser: Offentlig forvaltning: 41,3% (37,0% i Nordland; 32,0% i Norge). Privat sektor og offentlige foretak: 58,7 % (63,0% i Nordland; 67,3% i Norge).

1900-tallet kjennetegnes ellers ved mange og store kriger, atombomber og sult – lidelse og død, men også av "**fantastiske framskritt**": Elektrisk kraft og industrialiseringa er kanskje det største. Bilen og flyet er et annet – også jernbane til Br.sund ble planlagt på 1920-tallet med inntegnet jernbanestasjon. Et tredje framskritt er media – aviser, kino, radio og TV. Et fjerde er datateknologien og for oss Brønnøysund-registrene. – Alle påvirket de vårt daglige liv. Det Norske oljeeventyret gir oss ekstra frihet og rikdom. 1900-tallet er også beskrevet som arbeiderbevegelsens århundre. Hvordan var "framskrittet" i Brønnøy?

1900-tall preges også av **sentralisering**: Flere flytter til byene, de store byene. Vi får en stagnasjon i befolkningsutviklinga i Brønnøy. I 1900 bor det 6.048 innbyggere her, herav 1.514 i Velfjord. Det blir nådd en foreløpig topp i 1946 med 6.815 innbyggere. Deretter går folketallet tilbake til et "lavmål" rundt 1970 med 6.542 innbyggere for igjen å stige mot årtusenskiftet. Folketilvekst 1990 – 2001: + 590. Pr. 3. nov. 2001 – 7.554. Bosatt i tettbygde strøk i Brønnøy (i 2003): 62 % (66 % i Nordland; 76 % i Norge). – Med utgangspunkt i at Norges befolkning har blitt doblet på hundre år. Så burde Brønnøy hatt 12.000 innbyggere i år 2000 og Sør-Helgeland nærmere 28.000. - Hvorfor ble det ikke slik?

1900-tallets mest "radikale" trekk er først og fremst av strukturrasjonalisering. **Den typiske nordlending blir borte** – fiskerbonden blir historie. År 1900 er hovednæringene slik fordelt i Brønnøy: 16% i landbruk, 20% i fiskeri og 37,4% husarbeid. Håndverk, småindustri, handel & samferdsel samt sjøfart utgjør hver mellom 2,4 og 3,5 %. Føderåd ("kår") utgjør 4%, mens ulik understøttelse er 5,5%. Dvs. at rundt 70-80 % er knyttet til primærnæringene i år 1900. I 1970 var yrkesaktive i Brønnøy fordelt slik: Primær næring: 22,4% (jord-/skogbruk) og 6,7% (fiske/fangst). Sekundær næring: 24,0 % (herunder slakteri, meieri, fiskeforedling ...). Tertiær næring: 45,2 %. Fra 1970 – 1990 steg antall yrkesaktive i Brønnøy med 615 personer til 3.116; dvs. fra 38,2 % til 45,2 %. I dag opprettholdes bosetningen i Brønnøy takket være en stor offentlig sektor og et variert næringsliv. Og i 2003 er yrkesaktive fordelt slik på næring: Primær næring: 7,1 % (13,5% i Nordland; 9,0% i Norge). Sekundær næring: 16,0 % (19,7% i Nordland; 24,1% i Norge). Tertiær næring: 76,9 % (66,8% i Nordland; 66,3% i Norge). – Her er mye historie å vise og bruke.

5. Kulturvernaktivitet i Brønnøy:

- 5.1. Arkeologi
- 5.2. Arkiv
- 5.3. Bibliotek – lokalhistorisk samling og litteraturhistorie
- 5.4. Bygdebok
- 5.5. Bygningssmiljø – bygningsvern
- 5.6. Fotobevaring
- 5.7. Husflid og håndverk
- 5.8. Kirkehistorie
- 5.9. Krigsminner
- 5.10. Kulturlandskap og naturhistorie
- 5.11. Kunsthistorie
- 5.12. Kystkultur m/ fartøyvern

- 5.13. MUSEUM
 - 5.13.1. Innsamling
 - 5.13.2. Bevaring / konservering
 - 5.13.3. Forskning
 - 5.13.4. Formidling

- 5.14. Offentlig forvaltning
- 5.15. Samiske kulturminner
- 5.16. Språk og stadnavn
- 5.17. Tekniske- og industrielle kulturminner

5.1. ARKEOLOGI

Status: Alle kulturminner fra før reformasjonen (1537) er automatisk fredet etter kulturminneloven; samt samiske kulturminner som er eldre enn 100 år. Faget arkeologi er inndelt i flere disipliner og er ofte inndelt etter tidsperiode eller geografisk område. Som det framgikk av "Historiske tidepoker i Brønnøy" så har vi mye å vise til av automatiske fredede kulturminner. Til forskning og tilrettelegging har vi hatt betydelig bistand fra Vitenskapsmuseet i Trondheim. Også arkeologene i Nordland fylkeskommune har periodevis bidratt. Dette er spesielt synliggjort i prosjektet knyttet til "Fotefar mot nord" – med fortidsminneløype på Tilrem, Mo og Skåren.

Utfordringer: I de siste hundre år er mange fornminner gått tapt. Dette skyldes i første rekke nydykningsarbeider, men etter hvert også tekniske inngrep og boligbygging. Riksantikvaren arbeider med et restaureringsprosjekt knyttet til kirkeruinene på Tilrem (og muligens Brønnøy kirke). Ellers er det fortsatt mye ugjort angående undersøkelser, forskning og synliggjøring av våre fortidsminner, spesielt i Velfjord samt samiske kulturminner. Men også synliggjøring av fornminner i nærheten av skolene kan være en viktig oppgave (j.fr. "Den kulturelle skolesekken"). Å beskytte og tilrettelegge steinaldermiljøet rundt Torghatten kan være ønskelig både for reiseliv og for lokalbasert undervisning. Huleboplassene i Brønnøysund bør synliggjøres. Fortidsminneløypene knyttet til "Fotefar mot nord" må vedlikeholdes. Ellers bør "avskiltingen" av hulemaleriene i Skåren sterkt vurderes.

5.2. ARKIV

Status: Kommunen har helt siden formannskapslovene av 1837 vært pålagt å oppbevare sine arkiver på en betryggende måte. Arkivloven av 1998 m/ forskrifter understreker at kommunen skal ha arkivplan, arkivrutiner og egne arkivlokale. Med innflytting i Brønnøy rådhus (1989), med samling av de fleste etater samt gode arkivrom, - har kommunen fått bedre muligheter til å ta vare på sine arkiv. (NB! Det er noen tekniske detaljer som må utbedres). I Rådhusets kjeller er det ca. 200 hyllemeter med historiske arkivalia; samt et fernarkiv (etter 1963) med over 1000 hyllemeter. På 1990-tallet ble det brukt 2-3 årsverk for å få orden i arkivene, men det gjenstår bl.a. katalog på data. Det er nå innledet et faglig samarbeid med "Arkiv Nordland". En betydelig del av Brønnøys eldste arkiv, 1837-1901, befinner seg i Sømna.

Velfjord var egen kommune fra 1875 og i nesten 90 år – følgelig er det også her materiale av svært stor verdi. Dette arkivet er systematisert og ordnet av Velfjord Historielag. Ansvar for arkivet i Velfjord deles mellom folkebiblioteket og historielaget. Arkivet er plassert i det gamle herredshuset i Hommelstø, men bør av flere grunner vurderes flyttet. Historielaget og bygdemuseet har også et betydelig arkiv. Til sammen er det over 200 hyllemeter med historisk arkiv i Velfjord.

Utfordringer: At en felles post- og arkivavdeling i Brønnøy kommune får tilstrekkelig kapasitet til også å arbeide med kommunens historiske arkiv – herunder systematisering og dataregistrering. At en klarer å få innsamlet det offentlige sitt arkivmateriale som fortsatt er i private hjem eller hos historielag. At en også vurderer arkivlokaler for Velfjord i det nye Servicebygget (Naturhuset) til Velfjord bygdemuseum. At en får oversikt og kopi av lokalt arkivstoff som befinner seg i bl.a. Riksarkivet i Oslo og i Statsarkivet i Trondheim. At en sikrer forenings- og private arkiver i Brønnøy – f.eks. i det nye "Statsbygget" ved Rådhuset eller alternativt knyttet til et nytt bibliotek. Ellers er det et gjentatt dilemma hvor mye av arkivstoffet (kommunalt og regionalt) som skal sentraliseres!? Til slutt, men ikke minst – at vi i Brønnøy også får utviklet sikker brukerservice knyttet til våre historiske arkiv; herunder samarbeid med bibliotek og museum. En systematisering og digitalisering vil gi økt bruksverdi.

5.3. BIBLIOTEK

– LOKALHISTORISK SAMLING OG LITTERATURHISTORIE

Status: - I Velfjord ble det i 1840 dannet et "Læseselskab" og "Almuebibliotek" ble det opprettet i 05.10.1846. Ved Velfjord bygdemuseum er det ei historisk biblioteksamling (2500 bøker) med bl.a. bøker fra læseselsabet og almuebiblioteket. - I Brønnøy kommune har vi i dag folkebibliotek med lokaler i Brønnøysund og i Hommelstø, samt skolebibliotek ved skolene – herunder Brønnøysund videregående skole. I tillegg er det fagbibliotek knyttet til en rekke arbeidsplasser og institusjoner. Brønnøy folkebibliotek har en bokbestand (mediabestand) på ca. 40.000 – herav er 10.000 bøker for barn, mens 30.000 bøker er for voksne. Ved folkebiblioteket (og delvis ved skolebibliotekene) er det lokalhistorisk "samling" i form av litteratur, mikrofilm og utklippssamling. Også "Brønnøy"forfattere som Knut og Ivar Strompdal, Erling Nicolaisen, Anders Saus, Arvid Sveli, Dag Skogheim, m.fl. har (bør ha) en viktig plass på bibliotekene våre; samt sagn- og sagalitteraturen knyttet til Torgar og Torghatten. Folkebiblioteket i Brønnøy har et årlig besøkstall på 40-50.000. Bibliotekene er hjemlet i "Lov om folkebibliotek" samt "Opplæringslova".

Utfordringer: Å vise fram den spesielle bibliotekshistoria som fins i Velfjord, herunder historiske boksamlinger både i Velfjord og Brønnøysund. Å styrke bibliotekene som litteratur- og tradisjonsformidlere; herunder spesielt den regionale "produksjon" eller forfattere som omtaler regionen. Å utvikle de lokalhistoriske samlingene ved bibliotekene i et samarbeid mellom bibliotek museum / historielag. Å styrke samarbeidet mellom de tre enhetene ABM (Arkiv- bibliotek- museum) også på lokalt plan; samt samarbeid mellom skolebibliotek og folkebibliotek. Et "samarbeid med arkiv" forutsetter økt tilgjengelighet. Å videreutvikle biblioteket som kulturformidler – med forfatterbesøk, foredrag, filosofikurs og skriveverksted. Å skaffe bibliotekene tilstrekkelig areal – som har god brukervennelighet. I løpet av 2006 skal folkebiblioteket i Velfjord samlokaliseres ved nye Hilstad skole. For ytre Brønnøy drøftes nå bibliotekets lokalisering i forbindelse med et framtidig regionalt kulturbygg.

5.4. BYGDEBOK

Status: - Den første gårdshistoriske bygdebok i Norge kom i 1848 og var "Beskrivelse over Brønnø hovedsogn" av John A. Nordhuus (1785-1863). Rundt 1970 kom Harald Strøms "Velfjord bygdebok" og før det bør nevnes Knut Strompdals "Gamalt frå Helgeland" fra rundt 1930; samt Dagfinn Th. Arntzens "Glimt fra Brønnøysunds historie" som utkom i 2004. Også L.U.Pedersens arkiv har vært til inspirasjon og nytte for slektsforskningen i Brønnøy. Midt på 1980-tallet ble det nedsatt ei bygdeboknemnd i Brønnøy, men de første 10-12 årene var det lite ressurser avsatt. Nemnda består av repr. fra de to historielagene samt kommunen. I 1987 kom det første av fire bind av Sømna bygdebok – ei av Norges beste. Den brukes også som modell her. De 6 første bindene av bygdeboka vil ha hovedfokus på gård og slekt i perioden 1500 – 1900, samt temaartikler og byhistorie. Vi er så heldig å ha forfatterne av Sømna bygdebok med oss – Tor Q. Mathisen (80%) og Margaret Miller (50%) (USA). Fra 01.01.2006 blir også kulturkonsulenten prioritert med 30-40% i retning bygdebokarbeid. Første bind forventes to år etter at slektsdelen for hele Brønnøy er klar. Deretter bør det komme en bokutgivelse annet hvert år (hard tidsplan). Det forventes at salget dekker trykningen. Etter disse 6 bindene vurderes ei tema- og hendelseshistorie i 2-3 bind. Arbeidet med slektsdelen i ytre Brønnøy er nå kommet forbi 1900. I utgangspunktet går arbeidet langt raskere enn bokprosjektet i Sømna, men i Brønnøy er det flere gårder og spesielt flere husmannsplasser.

Utfordringer: – Å fullføre Brønnøy bygdebok er et stort og seigt arbeid for å sikre kunnskap om vår fortid og røtter. Vi skal bidra til at bygdebøkene blir av beste kvalitet – som Sømna bygdebok. – Å skape ei bygdebok "der historia til alle er med", bl.a. historia til kvinner, samer og "eiendomsløse". – Å skape ei god fortelling også for de som ikke har gård og slekt her. Derfor vil første bind starte med en generell historie om Brønnøy; samt temaartikler knyttet til hver gård samt byhistorie. – Å bruke bygdeboka til å formidle historia til nye generasjoner er ei viktig utfordring. – Å få til et optimalt trykketidspunkt – mellom grundighet ("fått med seg alt i en feilfri historie") og få bygdeboka raskt utgitt til leserne. – Tida er også ei stor utfordring – vi mister informanter på 1900-tallets historie; også forfattere blir eldre. Derfor er det svært viktig å holde fokus på bygdebokarbeidet i de neste 5-10 årene.

5.5. BYGNINGSMILJØ – BYGNINGSVERN

Status: I Brønnøy er det bare to bygg som har fått kvalitetsstempelen "freda" – det er Brønnøy kirke (automatisk freda p.g.a. middelalderstatus (før 1537) og Brønnøy Prestegård (freda i 1992). Ellers har Naustvik kirke "fått stempel" verneverdig samt at området rundt er en gardshaug fra middelalderen. Mange kulturminner kan ha stor regional og lokal verneverdi, selv om de ikke blir fredet av Staten. Når en bygning eller et miljø bevares, er det fordi den har faglig referanseverdi, fordi den har betydning for identitet og røtter, og fordi det har spesiell kvalitet som "lokalhistorisk knagg" som må sikres en forutsigbar framtid. Plan- og bygningsloven er kommunens viktigste redskap i forvaltnings- og vernearbeidet på lokalt nivå, herunder en rekke arealplaner. I Brønnøy kommunes kommuneplan – arealplandelen (1996-2008) er det meste av kommunen LNF-område; dvs. "Landbruk – natur – friluftsliv". Herunder er en betydelig del av kommunen LNF-C-område (bl.a. Lomsdalen-Visten nasjonalpark) med sterke restriksjoner på nybygg, men bedre muligheter for restaurering av "Nordlandshuset".

I Brønnøy har vi flere bygningsmiljø som er (eller bør vurderes) som "spesialområde bevaring" eller "båndlagt område" – Øyværan, Torgar og Torgatten, Nordhus gamle skole (skolemuseum), Kvaløya gamle handelssted, Brønnøysund fyrstasjon (Buholmen og Prestøya), rundt Brønnøy kirke (tusenårsstedet), Sørbyen – kystby 1900 (med bl.a. Tørrfiskbrygga og Brannstasjonen), Tyskerbrakkene og andre krigsminner i Br.sund, Schrøder-eiendommen, Skarsåsen kystfort, St.Knutskirka, Tilrem markeds plass, deler av Hommelstø sentrum, Naustvik kirke (Nord-Norges eldste trekirke), Velfjord bygdemuseum, Langfjord Kraftstasjon, m.fl. I landbruket er det flere "verneverdige" enkeltbygninger som utgjør et viktig ledd i kulturlandskap. Disse er viktige å restaurere slik at de framstår som positive elementer i landskapet.

Utfordringer: Å få alle til å ta ansvar for å verne om vår kulturarv, herunder å få verneinteressene til å delta og bli hørt i planprosesser. Å håndheve og stimulere de ideer og holdninger som ligger i bebyggelses- og reguleringsplaner – bl.a. ved informasjon og økonomi. Å ivareta prinsipper for godt bygningsvern:

- Mest mulig av bygningen skal taes vare på. Inngrep ved utbedring må være så små som mulig.
 - Det er bedre å holde ved like enn å reparere, og det er bedre å reparere enn å skifte ut.
 - Det må brukes tradisjonelle materialer og metoder ved vedlikehold og reparasjon.
 - Skulte deler av bygningen er like viktige å ta vare på som de synlige.
 - Om en må endre, er det bedre å tilføyre noe enn å fjerne opprinnelige eller gamle deler.
 - Gamle ombygginger og endringer forteller bygningen sin historie og er viktigst å ta vare på.
- For å kunne konservere, restaurere og vedlikeholde kulturminner på en forsvarlig måte må tradisjonelle materialkunnskaper, håndverksteknikker og produksjonsmetoder holdes i hevd. Utdanning av håndverkere i gamle fag er derfor nødvendig for å ta vare på anleggene; samt skolerung av saksbehandlere, arkitekter, eiere og politikere er viktig. – Disse utfordringer er ikke spesielle for Brønnøy, men de gjelder også her.

5.6. FOTOBEBVARING

Status: - I 1899 etablerte fotograf Pedersen seg i Br.sund og det blir starten på tre generasjoner med fotografer i byen. Deres samling med ca. 100.000 foto er deponert og klausulert på Nasjonalbibliotek-avdelinga i Rana. Velfjord bygdemuseum har 1.650 registrerte bilder og Brønnøy Historielag har 2.500 registrerte bilder + 7-800 bilder etter Ole A. Brønø. Stiftelsen Tilrem markeds plass v/ Jarle Johansen har ca. 50.000 bilder. I tillegg har Brønnøysunds Avis, Helgeland Arbeiderblad, fotograf Roar Berg-Hansen, og mange andre lokale fotosamlinger. Den "digitale fototeknikken" har også økt omfanget av nye foto. – Totalt dreier det seg nok om flere hundretusen foto bare fra Brønnøy. For lokalsamfunnet er fotografiets kilde- og dokumentasjonsverdi vesentlig. Målet er å sikre fotomateriale som viktig kildegrunnlag for vår historie; - samt å samle, bevare og formidle hovedtrekkene ved vår lokale fotohistorie. Et viktig element for kildeverdien ligger i mulighetene for å identifisere motivene.

Utfordringer: Store fotomengder, bevaringsproblem og begrenset tilgang på ressurser gir ekstra utfordringer. Å utarbeide oversikter, systematisere, registrere viktige lokale fotosamlinger samt levende bilder (film og video) fra Brønnøy. Fotografisk materiale omfatter en rekke forskjellige materialtyper som stiller strenge og til dels ulike krav til oppbevaring og håndtering. Å gjennomføre tiltak som kan bedre de fysiske oppbevaringsforholdene for fotografisk materiale i Brønnøy. Å bedre informasjonen og tilgjengeligheten til og formidle fotografisk materiale som fins. Helgeland museum kan her ha en sentral rolle. Lov om rett til fotografi og Åndsverkloven kan påvirke bruken av et fotografi. På "kort" sikt er bilder til Brønnøy Bygdebok en vesentlig og viktig utfordring.

5.7. HUSFLID OG HÅNDVERK

Status: Velfjord bygdemuseum har redskaper til utøvelse av 28 forskjellige håndverk og husflidsteknikker - bl.a. et urmakerverksted. I tidligere generasjoner var husflid og håndverk en naturlig del av det daglige arbeid. Som en viktig del av hverdagen for å overleve – for å skaffe mat og klær i naturallusholdet. Etter hvert også for å skaffe inntekt og for utsmykking av eget hus og innbo. Veverken Maria Parelli sine åkle er en verdig representant for denne tradisjonen. Innen husflid og håndverk i Brønnøy ser vi minst fire store og viktige tradisjonsspor – hjemmets sysler, jordbrukets aktiviteter, kystkulturen, samt industriell småskala produksjon. Husflidaktiviteten holdes fremdeles ved like i våre to husflidlag, på arbeidsstuer i humanitære lag, samt i småskala nisjeproduksjon. Etter hvert som "motorisering" og "modernisering" av arbeidslivet går sin gang – forsvinner flere og flere håndverk og husflid blir mer og mer en "hobby".

Utfordringer: Å bevare og synliggjøre gamle arbeidsmetoder, teknikker og skikker er en viktig del av det samlede kulturvernarbeidet. I skoleverket, museene og i organisasjoner bør vi i sterkere grad etablere en aktivitetspedagogikk – for å holde husflid og håndverk i hevd; herunder også mattradisjoner. Å bidra til at husflidens og håndverkets kulturbevarende oppgaver også kan bli framtidsretta – kan bli en del av vår identitet og skapertrang, samt bli til reiselivsprodukter eller nisjeproduksjon. Ved å holde fokus på husflid og håndverk kan en også bidra til å holde fokus på kvinnehistorie og arbeidets samfunnsmessige verdi.

5.8. KIRKEHISTORIE

Status: I tusen år har fiskerbonden og kirka vært to store og dominerende kulturfaktorer i Brønnøy-samfunnet. Gårdshaugen ved Brønnøy prestegård (og muligens Naustvik kirke) viser akkumulerte kulturlag – gjødsel, avfall, bygningsrester gjennom hundrevis av år. Disse er særlig typiske for ytre kyststrøk i Nord-Norge og representerer langvarig bosetting. Fram til midten av 1800-tallet er Brønnøysunds historie primært historia om kirka, prestegården og prestene m/ familie og tjenerskap. Brønnøysund-halvøya var prestegårdsgrunn, med stor jordbruksaktivitet gjennom mange hundre år og fram til rundt 1960.

Når den første kirka i Brønnøy ble bygget vet vi ikke eksakt, men ca. 1100 er antydning. I 1184 omtales for første gang ei steinkirke – erkebiskop Eystein Erlandsson lot oppføre ei kirke som kaltes "Brunneyar Kirkja". På Tilrem ble det også bygget en steinkirke (kleberstein) i tidlig i middelalder (ca. 1150), kanskje ei gårdskirke (nå Norges nordligste kirkeruin). Det er diskutert om den kan være identisk med St. Knutskirken som nevnes i Aslak Bolts jordebok (ca. 1440). Ikke nok med det – på Tilrem har det sannsynligvis vært en trekanta kultplass (offerplass) fra minst 500 f.Kr. – Disse har stor fortellerverdi.

Ellers har Naustvik kirke, Nord-Norges eldste trekirke, "fått stempel" verneverdig. Ved Tosenfjorden er vårt fjerde kirkebygg – Lande kapell; samt restene etter en gammel kirkegård. Ellers er kirkenes interiører og inventar viktige kulturminner. I vår kulturhistorie har kirkemusikken en sentral rolle; herunder et tidligere brukt Claus Jensen-orglet (montert i Brønnøy kirke i 1879) – en musikkhistorisk skatt, bygget av en av den tids store orgelbyggere. Dette orglet er i 2004 sendt til restaurering. Vårt tusenårssted er nettopp Brønnøy kirke og Brønnøysund gamle kirkested. Ellers restaureres nå Brønnøy kirke for 26 mill. kr.

Utfordringer: Brønnøy kirke har middelalderstatus og er fredet. Å bevare og vedlikeholde de kirkelige kulturskatter, samt synliggjøre og bruke de for nye generasjoner. I dette ligger vern igjennom bruk og / eller konflikten mellom det funksjonelle og bevaring. Herunder dialog med Riksantikvaren, Prestegårdsinspektøren og Opplysningsvesenets fond. Av andre utfordringer er å fullføre det påbegynte arbeidet med tusenårsstedet innen 2010, herunder Prestegårdsparken og Grålåven (egen komite').

5.9. KRIGSMINNER

Status: Vikingtid – i krig og fred, med høvdingmakt. Vi har historien om Torgar og det store gjestebudet. Under Mosfjellet ligger seks ovale tufter i en halvkrets, samt elleve bålhauger. En landsby eller en soldatforlegning fra jernalderen? Også historiene om vårt gamle vakthold og signalsystem – vardene og vetebranninga er vel verd å ta vare på; - f.eks. Hornsveten og varderekka innover i Velfjorden.

Få kulturminner er det knyttet så sterke følelser til – som perioden 1940-45. Få hendelser er det skrevet så mange bøker om. Bare på Sør-Helgeland har vi minst 10 bøker som omhandler denne traumatiske perioden i vår historie. Tysk grundighet har satt sine tydelige spor i Skarsåsen, Kjerkhaugen, Høgåsen, Salterneset og Hestøya. Av 90 russerfanger i Br.sund døde 24. Minnene fra krigsfangeleiren på Mosheim ser vi i stedsnavnet Russesletta – der fangene etter hvert fikk dyrke grønnsaker. De sovjetiske krigsfangenes historie passet dårlig inn i den kalde krigen og deres døde ble sentralisert til Tjøtta. På østsida av Høgåsen og Kjerkhaugen er kanskje Nord-Norges største samling av "tyskerbrakker". Krigsminner handler også om hverdagsliv, motstand og svik, senking av skip og ubåt, kapring og trefninger, m.m. En del av denne historia var våpentransporten i Storbørja. Ellers er det en "lokal" krigssamling på Trælves.

Utfordringer: Dette er lokalhistorie og verdenshistorie på en og samme tid. Dessverre er det fortsatt viktig med lærdom om krig og fred – *"den som vil møte framtida med hell, må kjenne fortida"* (W.Churchill). Når krigsgenerasjonen er borte – blir det sannsynligvis vanskeligere å formidle denne historia. Det er fortsatt grunnlag for flere prosjekt om 2. verdenskrig – mer informasjon, vedlikehold av krigsminner, og etablering av ei tyskerbrakke til utstilling i Skarsåsen samt bevaring av brakkene i Brønnøysund. Krigshistoria gir mulighet for lokalhistoriske "knagger" – for undervisning og reiseliv. Krigshistoria blir lett historia om helter og skurker, venn og fiende; - mens historia om hverdagslivet under okkupasjonen bør nå sterkere fram i lyset. Hva er krigens konsekvenser for et lokalsamfunn og hva gjør den med menneskene der?

5.10. KULTURLANDSKAP OG NATURHISTORIE

Status: I Brønnøy er det 3-4 landskap av nasjonal- og internasjonal verdi: Det ene er Torghatten; det andre er Lomsdal – Visten nasjonalpark (2007) med uberørte vassdrag og flotte fjorder; det tredje er Brønnøy-øyene – på randen av verdenens arven. PS! Det opprinnelige forslaget til verdensarv var "*Den nordnorske skjærgården ved Bindal, Sømna, Brønnøy, Vega*" (Kommunal Rapport, 23.05.1997). Legger vi også til kalklandskapet i Brønnøy (spesielt i Velfjord og på Tosenfjellet) så har vi unike muligheter til å vise naturhistorie og bevare landskap med stor referanseverdi. Men, det dreier seg også rett og slett om "menneskenes omgivelser". Vi har satt våre avtrykk og landskapet kan leses som ei historiebok.

Ellers, jordbruk har i Brønnøy vært drevet i 4000 år. Det har i tidens løp skapt landskap med stor kunnskaps- og opplevelsesverdier. De viktigste kulturminnene i jord- og skogbruk er: Gårdstunet med våningshus, driftsbygninger, dyrkamark og gårdshager, beiter og utslått, tuntrær og alleer. Vi har tekniske innretninger i inn- og utmark, - som utlær, rydningsrøyser og steingjerder, ferdselsveier og bruer, murte terrasser samt skogstuer. Det finnes kulturminner fra jakt, fangst og fiske. F.eks. fangsgroper i Tosbotn og Langfjorden. Ved senere tids diskusjon om alpinanlegg er det satt ekstra fokus på det intakte kulturlandskapet på Klimpen (Sæterlandet). – I landskapet møtes natur og kultur.

Utfordringer: Hele middelaldergrender "ble forlatt" etter Svartedauden. Uten for sterke paralleller – "ødegårdene" har de siste 60 årene igjen blitt mange i Brønnøy og distrikts-Norge. Kulturlandskap gror igjen og bruksbygninger forfaller, men noe kompenseres ved at mange er blitt attraktive fritidshus. Nyere undersøkelser viser at kulturminner i utmark er flere enn antatt, særlig i Velfjord området antar vi at det er mye å oppdage. Erfaringer tilsier at det for hvert synlig fornminne finnes 19 usynlige under markoverflaten. De er derfor særlig utsatt for ødeleggelser. Maskinelt utstyr gitt oss mulighet til å omforme og ødelegge kulturlandskapet på noen minutter – det som har tatt århundrer å bygge opp. Også kalkdrifta og dagbruddet, der Velfjord er på sitt smaleste og vakreste, stiller store utfordringer til forvaltning av landskapet. Levende bygder med vern igjennom bærekraftig bruk gir ofte mening i jordbrukets kulturlandskap – f.eks. dyr på beite. Landbrukskontoret i Brønnøy disponerer midler til skjøtsel av kulturlandskap og bygninger. – Her er mye å ta vare på – her er mye som forfaller !!!

5.11. KUNSTHISTORIE

Status: Menneskenes behov for å uttrykke følelser og formidle ideer gjennom bilder går langt tilbake. I Brønnøy er de eldste bildene omtrent 4.500 år gamle. Vi har hulemaleriene (2500-1000 f.Kr.) (veideristning) i Monsholet og helleristninger (2000-1000 f. Kr.) (jordbruksristning) på Skomo. Fra 1030 til 1900 er kristendommen og kirka den dominerende kulturbærer. Kirkene i Brønnøy har fortsatt severdig og bevaringsverdig billedkunst og kirka er en viktig formidler av musikkhistorien. Den nyrestaurerte og barokke altertavla i Lande kapell bør spesielt nevnes samt krusifikset i Brønnøy kirke.

Som en påminnelse om godseiertida på Torget har kommunen 3 portretter (ca. 1732) malt av den trønderske kunstmaleren Petter Batta (1700-1735). Disse bildene er klassiske barokk og viser fogden Angell, hans hustru og datter. Torghatten er vårt mest brukte motiv i "vår" billedkunst. Noe av arven fra handelsstedet Kvaløya befinner seg i Nesna kommune.

I første halvdel av forrige århundre har to av våre mest kjente billedkunstnere, Ulving og Berthils, tilholdssted i området Trælves. "Brønnøysund Selskapelige Forening" starter kino på Forsamlingshuset i 1919 – "av moralske grunner" var det motstand fra Herredsstyret. I dette bilde finner vi også de moderne massemedia og datateknologien: Når kom den første avisa; grammofofonen; radioen; Tv-en; og PC til Brønnøy; og hvordan har det utviklet seg? Og vårt flaggskip Brønnøysundregistrene (1980) er allerede 25 år.

Utfordringer: Å sette søkelys på røttene og utviklingen av vår bildekultur. (- Til langt ut på 1800-tallet var bilder en sjeldenhet, mens vi i dag overføres med bilder.) Å beskytte og formidle vår lokale bergkunst er ei svært alvorlig utfordring. "Avskilting" av hulemaleriene i Skåren bør sterkt vurderes. Å få oversikt over og samle bilder med motiv fra Torghatten. Å restaurere de tre Batta-bildene. Å presentere kunst som er i offentlig og halvoffentlig eie. Å gjøre utsmykking ved Brønnøy sykehus til et galleri for Brønnøys billedkunst. Å samle og formidle media- og informasjonsteknologiens historie i Brønnøy.

5.12. KYSTKULTUR m/ fartøyvern

Status: I en kommune med 60 mil med strandlinje er mye eller det meste kystnatur og kystkultur. Havet har vært ansikt mot verden – med nye impulser og påvirkninger. Men, sjøen bandt også sammen på tvers mellom "havfolket" ytterst og "fjord-/fjellfolket" innerst. Selv bonden i Lomsdal, 11 km fra sjøen, var på Lofotfiske. I dette møte mellom hav og land befinner også den "fjerde høytid" seg – Tilremsmartnan (minst fra 1650 til 1939). Ellers, i "Kulturminneplan for Nordland" (2002-2006) står det: *"I Norge ble vikingen fra den heroiske fortid og hans arvtager den frie bonden (fra de sørnorske dalstrøkene) – ... viktige symboler i konstruksjonen av en felles nasjonal identitet. ... I et slikt perspektiv har småbrukeren og den nordnorske fiskerbonden naturlig nok spilt en liten rolle"*.

Regionen Sør-Helgeland, en naturlig og historisk enhet, har fortsatt gode muligheter for å bidra til og ta et ansvar for "Helgelandsk kystkultur" i sitt mangfold. Rundt 1990 ble det gjort følgende arbeidsdeling med fokus på fiskerbondens ulike historiske uttrykk: I Brønnøy var bidraget "Sørbyen – Kystby 1900" (herunder Tørrfiskbrygga); i Bindal – båtbyggertradisjonen; i Sømna – fiskerbonden (spes. kystkvinnen); i Vevelstad – handelsstedet Forvik med ferdsel i fjord og sund; og på Vega – utvær (j.fr. den senere verdensarven). I Velfjord skulle det etter hvert synliggjøres håndverkstradisjonene samt sørsamisk tradisjon.

Også fyrstasjonene er markante kulturminner og karakteriserer oss som kyst- og sjøfartsnasjon. I Brønnøy har vi "Brønnøsund fyr" fra 1862 som ble flyttet fra Buholmen til Prestøya i 1895 og virket der til 1935. De marine kulturminnene (marinarkeologi) er rester etter vår viktigste ferdselsåre - sjøen. Enorme områder under vann kan romme et stort funnpotensiale fra flere historiske perioder. Området ved Torgar, Tilrem og Nøstvik kan være av spesiell interesse. På 1980-90-tallet har det vært fire nordlandsbåtregattaer i regionen pr. år. Kystlaget Torghatten har to ganger arrangert landsstevne for Forbundet Kysten.

Utfordringer: Riksantikvaren beskriver det slik i 1996: *"Kulturminnevernets er på vei bort fra en vektlegging av innlandets bondekultur og byenes velstående borgerkultur. I dag tilstrebes sosial og geografisk representativitet."* I den forbindelse nevnes bl.a. industrikultur og ikke minst kystkultur. Verdensarven til "Vegaøyan – kystkvinnene og ea" gir oss en ny stolthet og identitet, - et nytt perspektiv. I mange kystområder i Brønnøy er kulturminner trua av forfall eller fraflytting. Vi må intensivere arbeidet for å ta vare på bygningsmiljø og kulturlandskap langs kysten. Å sette i stand, restaurere og holde ved like bygningsanleggene krever økonomiske midler, men også kunnskaper i tradisjonelle metoder og teknikker. Utdanning av håndverkere i gamle bygningsfag er derfor nødvendig. Også fartøyvern er svært krevende og i Brønnøy har vi så langt ikke lyktes i særlig grad ut over nordlandsbåten og at vi ble året båtkommune i 1994. Etter 7-8 års vernearbeid ble veteranferja "Midt-Norge" solgt ut av kommunen og den samme utgang fikk "Hugnad". En tilpassing mellom vern og bærekraftig bruk er også en svært viktig utfordring. – Brønnøy historielag har startet det tid- og plasskrevende arbeidet med å bevare båtmotorer. Som et uttrykk for den "nye" kystkulturen, motorisering og modernisering, arbeider ulike fagmiljø med et Småkvalfanger museum i Br.sund og et Havbrukssenter m/ visningsmære på Toft. Kystkulturen i sitt mangfold gir både muligheter og utfordringer til formidling for nye generasjoner.

5.13. MUSEUM

Status: "Helgeland Museum" ble stiftet på Høgskolen i Nesna, 19.03.2003. Driften kom i gang fra 01.01.2004. Ved stiftelsen deltok 21 institusjoner og/eller kommuner. Herunder Brønnøy kommune og Velfjord Historielag. Fra Sør-Helgeland ble Oddny Bang (Bindal) valgt inn i styret med Magnar Solbakk (Brønnøy) som vara. Helgeland Museum skal ta hånd om personal, drift og utvikling ved det lokale museum; mens eiendomsretten til anlegg m/ innbo fortsatt skal beholdes av nåværende eiere (historielag, stiftelse, kommune). Brønnøy kommune og Velfjord bygdemuseum sin deltakelse i Helgeland Museum medførte ei oppprioritering av museum fra lave kr. 80.000,- pr. år (eller kr. 11,- pr. år pr. innb.) til mer "normale" kr. 339.000,- pr. år (eller kr. 45,- pr. år pr. innb.).

Etter en snever definisjon er det ingen museum i Brønnøy; bare samlinger eller historiske bygninger. Etter en vid definisjon er det nå i Brønnøy minst 8-9 "museumslignende" tiltak:

- v Velfjord bygdemuseum er det eldste (1953) og største på Sør-Helgeland (Velfjord Historielag).
- v Nevernes Havn (2003) (privat bedrift).
- v Torgartun (1985). (Brønnøy Historielag)
- v Tørrfiskbrygga (1991) -lokalhist.aktivitetshus (Stiftelse m/ kommune, kystlag, husflidlag, fiskarlag)
- v Tilrem markeds plass (privat stiftelse) (1997).
- v Hildurs Urterarium (1988) (privat bedrift).
- v Brønnøysund fyrstasjon (1862-1935) (Buholmen og Prestøya) (privat).
- v Trælnes krigssamling (2000) (privat).
- v Brønnøy bygdebok (j.fr. tidligere pkt.).

Velfjord bygdemuseum er det eneste i Brønnøy som er med i Helgeland Museum og som tidligere har vært under tilskuddordningen til halvoffentlige museer. Bygdemuseet har fungert som lokalmuseum for den indre del av Brønnøy kommune. Det består av tilflyttede hus og gjenstander som viser fjordkulturen i området. Bygdemuseet har 20 bygninger - de fleste er fordelt på to tun: - "Minnetun" på Strøm (1953) - 12 hus, 11 er flyttet dit. - "Heggetun" på Less Hegge (1983) - 6 hus, bevart på stedet. Velfjord bygdemuseum v/ Minnetun illustrerer et bevart 1700-1899-talls tun. Bygdemuseet har 8.150 gjenstander, 1.650 fotografier, 2.500 bøker, og sørsamisk samling. Redskaper til utøvelse av 28 forskjellige håndverk og husflidsteknikker - bl.a. et urmakerverksted. I tillegg notesamling - folkemusikk fra Velfjord. Besøkstallet er rundt 1.100 pr. år. Bygdemuseet har et sterkt behov for mer plass. Det planlegges et servicebygg med kontor, utstillingslokale, toalett, magasin/arkiv. Det er etablert ny adkomst med P-plass.

Det har vært 1 **årsverk** knyttet til museet i Velfjord, samt dugnad. Ved en bemanningsplan fra 1983 var bygdemuseet oppsatt med 2,5 årsverk. Det nyetablerte Helgeland museum (01.01.2004) har opprettholdt sitt engasjement i Velfjord. For første gang er det også i ytre Brønnøy, i det geografiske området som har 48 % av befolkningen på Sør-Helgeland, etablert ei museumsfaglig stilling (50%). Ellers er flere museumsansatte bosatt i Brønnøysund - ei har ansvar for regional museumsformidling (50%) og Vevelstad bygdemuseum (50%). Den andre har ansvar for Sømna bygdemuseum (50%) og altså ytre Brønnøy (50%).

Utfordring: Foreningslivets og museenes klassiske jernbur er: - mangel på anlegg (herunder vedlikehold); - mangel på økonomi; - mangel på ansatte (antall); - og mangel på deltakelse eller lokal mobilisering. Med mangfoldet og engasjementet har vi også spesielle utfordringer med samordning; samt en kommunal innsats ut over Velfjord bygdemuseum og Brønnøy bygdebok. Helgeland Museum tar mål av seg til å utvikle en sterk og allsidig faglig enhet - som ut fra en samlet plan skal organisere innsamling, dokumentasjon, forskning og formidling av kultur- og naturhistorie i "storregionen". Helgeland er i dag 18 kommuner, 80.000 innbyggere og et areal minst tilsvarende Vestfold, Østfold, Oslo og Akershus til sammen. I dette ligger det utfordringer i "forflytningskostnader" og historiens desentraliserte preg; samt lokal mobilisering.

5.13.1. Innsamling:

Status: Det finns ingen samlet oversikt over hvor mange gjenstander og hva slags gjenstander de ulike organisasjonene eller museumsliknende enhetene i Brønnøy har. Likevel, hvis en anslår at "de andre" har en tilsvarende mengde gjenstander som Velfjord bygdemuseum, så blir antall museumsgjenstander i Brønnøy på ca. 16.000. Helgeland Museum har ca 86 000 gjenstander i sine samlinger hvorav 34 % er dataregistrert og 19 % er ikke-katalogisert. Helgeland Museum har videre ca 148 000 fotografier i sine samlinger hvorav 45 % er dataregistrert og 4 % er ikke-katalogisert. Videre har Helgeland Museum 550 hyllemeter arkivalier.

Utfordringer: Ulike gjenstander er kilder til historisk kunnskap og pedagogiske virkemidler gjennom f.eks. utstillinger. Stort sett er samlingene preget av fiskerbonden og 1800-tallet / tidlig 1900-tallet. Likevel er disse gjenstandene i forliten grad utnyttet og knyttet til tekst, bilder og aktivitet. Samtidig gir tema et noe smalt bilde av vår historie, derfor vil det være viktig at man utvider dokumentasjons- og formidlingsarbeidet til nye tema og tidsperioder slik at flersidigheten vises bedre. Det vil også være viktig å dokumentere samtida og vår nære fortid. Målet må være at samlingene gir et mest mulig komplett bilde av Brønnøys historie og presentere ny kunnskap som kaster et historisk lys over utfordringer i dagens samfunn. En *innsamlingsplan* vil være et nyttig verktøy i en slik sammenheng. En slik plan vil inneholde faglige

begrunnede mål for dokumentasjon og formidling. En innsamlingsplan vil også si noe om bevaring, formidling og bli en database for lokalthistorisk dokumentasjon og formidling.

5.13.2. Bevaring / konservering:

Status: I dag finnes det ikke noe tilfredsstillende magasin i Brønnøy kommune. Et minstemål må være et klimaregulert magasin som både vil skaffe en oppbevaringsplass for de ulike samlingene i kommunen og etter hvert gjøre samlingene tilgjengelige for forskere, befolkning og andre i sammenheng med dokumentasjon og formidling. Et slikt magasin kan for eksempel etableres i forbindelse med Tørrfiskbrygga og/eller servicebygget på Velfjord bygdemuseum (Strøm). Det er heller ikke rutiner for konservering og reinhold av samlingene. Her kan Helgeland Museums kompetanse på området benyttes. Et viktig mål må være at samlingene på sikt blir registrert i *Primus* for dermed å bli del av en database som vil være tilgjengelig for mange. Det må også kartlegges hvorvidt samlingene er brann- og tyveriforsikret.

Utfordringer: Det vil være viktig å sikre samlingene og kvalitetssikre katalogiseringsarbeidet for dermed å gjøre samlingene i stand til å gi nye data til forskning og skape ny kunnskap. Samtidig er det også viktig at samlingene er tilgjengelige for spesielt tre målgrupper – lokalmiljøene, skolene og reiselivet.

5.13.3. Forskning:

Status: Tidligere og periodevis har det vært utført en betydelig arkeologisk forskning på Sør-Helgeland; og en har håp om mer forskning knyttet til ruinen på Tilrem og eventuelt Brønnøy kirke. Pr. i dag er det bare ett større forskningsrelatert arbeid i Brønnøy og det er arbeidet med bygdeboka. Det forskningsrettete arbeidet kan ha tre mål: Det første er formidling gjennom forskningsbasert kunnskap. Det andre er produksjon av ny kunnskap. Arbeidet med bygdeboka for Brønnøy kommer under denne kategorien. Det tredje er å gjøre samlingene (herunder arkiv) forskbare. Dette henger naturligvis sammen med tilfredsstillende magasinforhold og serviceareal.

Utfordringer: Det forskningsrettete arbeidet vil ha som mål dokumentasjon og formidling. For å gjøre dette arbeidet mulig bør det finnes gode magasinforhold med tilfredsstillende kataloger og databaser. Her vil tilgjengelighet være stikkordet. Førsteprioritet bør legges på *formidling* i ulike former. Herunder er det viktig at bygdeboka følges av formidlingsopplegg; - ikke minst for barn og ungdom. For å styrke det faglige miljøet knyttet til de tre regionale museene i Nordland bør en sterkt vurdere å fordele ut fagressursene (bl.a. arkeologi, bygningskompetanse, m.m.) i kulturvern avdelingen i Fylkeshuset. Dette også i lys av den pågående regionsdiskusjonen i Norge.

5.13.4. Formidling:

Status: I dag finnes det noen tiltak som i ulik grad formidler den lokale historien i Brønnøy. De viktigste er skolene og bibliotekene, Tilrem m/ stiftelsen og Urterariumet, Torgar og Brønnøy Historielag, aktører rundt Tørrfiskbrygga samt Helgeland Museum / Velfjord bygdemuseum sin aktivitet. En viktig del av denne formidlingen er drevet på dugnadsbasis. Manglende økonomi og visningsareal samt fokus og veiledning, er hindringer for å utvikle tiltak som vil engasjere flere. Det er også for få formidlingstiltak som spesielt retter seg mot barn og unge. 1800-tallets fiskerbondeliv står i sentrum i det som formidles i dag. Perioden før og etter er nærmest ikke-eksisterende, dette gjelder spesielt formidling om det moderne Brønnøy.

Utfordringer: Publikumsarbeidet vil kreve økt innsats, nye arbeidsformer og personell med særlig kompetanse. En må ta i bruk et større repertoar av formidlingsformer – rollespill og teater, IKT og nye bildemedier, erfaringslæring og annen aktivitetspedagogikk. Det vil være viktig at repertoaret også utvides med flere og bredere tema i basisutstillinger. Formidlingen må også si noe om samtid og framtid. Et prioritert tema må fortsatt være *kystkultur*. Videre kan sammenhengen natur og kultur også bli et prioritert område der man kan tilby bl.a. tilreisende et kvalitetssikret tilbud. Uansett er det viktig at man i dette arbeidet tar i bruk lokalmiljøer og lokal kompetanse. Den første målsettingen må likevel være å lage flere formidlingstilbud som spesielt retter seg mot barn og unge.

5.14. OFFENTLIG FORVALTNING

Status: Statistikk fra 2003 viser følgende angående sysselsatte fordelt på sektor i Brønnøy:

- Offentlig forvaltning: 41,3 % (37,0% i Nordland; 32,0% i Norge).
- Privat sektor og offentlige foretak: 58,7 % (63,0% i Nordland; 67,3% i Norge).

Ser vi på sysselsatte fordelt på næring i Brønnøy blir tallene slik i 2003:

- Primær næring: 7,1 % (13,5% i Nordland; 9,0% i Norge).
- Sekundær næring: 16,0 % (19,7% i Nordland; 24,1% i Norge).
- Tertiær næring: 76,9 % (66,8% i Nordland; 66,3% i Norge).

Den offentlige forvaltningen startet kanskje med hærmakt og høvdingemakt på Torgar (og Tilrem); med finneskatt og Lofotfiske. Torgar har en sentral plass ved Norges samling som nasjon og noen av de første navngitte nordmenn holder til her. I 800 år var så kirka og sognepresten sentrale aktører i den lokale forvaltningen. Torget var i perioder også et viktig administrasjonssted. I dette bilde må heller ikke leidingsberget og martnan på Tilrem glemmes. På 1800-tallet fikk vi økte kommunikasjoner – post, tele og hurtigruta. Helsestell og skolestell begynner også å komme på plass. Men først på 1960-tallet, etter sammenslåingen av kommunene, begynner den byråkratiske veksten i den kommunale sektor på alvor. 1.1.1964 ble kommunene Brønnøysund, Brønnøy, Sømna, Velfjord; samt Tosen og Vassbygda i Bindal kommune slått sammen til storkommunen Brønnøy. Den nye kommunen fikk derved 8.722 innbyggere. 1.1.1977 ble Sømna skilt fra Brønnøy kommune. Den offentlige sektor vokser videre ved at kvinner blir lønnsarbeidere i økende grad. Vi får vårt flaggskip Brønnøysundregistrene i 1980 og i 2005 er Torgar blitt AS – ringen er vel sluttet.

Utfordringer: – Denne fortellingen om fellesskapets historie er viktige å ta vare på og synliggjøre – herunder også lokale statlige og fylkeskommunale organer og institusjoner. I dette bildet er arkivarbeid, bygdebok og offentlig informasjon av vesentlig betydning.

5.15. SAMISKE KULTURMINNER

Status: Deler av Brønnøy er også samisk land, Sàpmi. Innenfor dette området vitner de samiske kulturminnene om en historie, med vekt på fiske, jakt og fangst, og senere også reindrift og husdyrhold. Veidekulturens overgang til nomadisme skal ha skjedd først på 1600-tallet – da viltbestanden var i ferd med å bli sterkt redusert. I 1893 var det 73 reineiere på Helgeland som hadde reindrift som hovednæring eller var "nomadiserende" med 169 rein pr. eier i gj.s. Rundt 1900 var det i "Brønnø reinbeitedistrikt" 6 familier med et reinantall på til sammen 720. Herav eide bl.a. Velfjord kommune 20 rein.

Innen samisk kulturminnevern har samspillet med naturen og de naturgitte forutsetninger, det samlede landskap, særlig betydning. I dette bilde er ulike kalvingsplasser og trekkveier av stor betydning. Samiske kulturminner kan også være grav- og offerplasser, gammetufter, fangstanlegg, oppbevarings-, melke- og merkeplasser, sjøsamiske småbruk og utmarkslåtter, sagnsteder og andre minner knyttet til samenes tradisjonelle bosettingsområder. Også samiske stedsnavn er av stor historisk verdi. Velfjord bygdemuseum har ei samisk samling med bl.a gjenstander etter den legendariske reindriftssamen og bjørneskytteren Ol'Tomså. Museet bruker også å ha en årlig temadag knyttet til "fjellfolket". Rundt 1990 ble det bygd 5 sørsamiske gammer på Sør-Helgeland i det regionale prosjektet "Ungdom, friluftsliv og sørsamisk kultur".

Utfordringer: I arbeidet med Brønnøy bygdebok merkes behovet for en faglig fordypning i samisk liv og virke i kommunen og i regionen. Bygdeboka har ambisjoner om at den skal være alles historie. Det er behov for både ny viten og/eller systematisering av eksisterende kunnskap om sørsamisk tilstedeværelse i Brønnøy og på kysten av Sør-Helgeland. Dette rommer både et pedagogisk perspektiv samtidig som en fanger opp kunnskap om næringsvirksomhet, fornminner, stedsnavn, skriftlig og muntlig tradisjon, samt representanter for samer på Sør-Helgeland. Samtidig, hvor lenge kan samisk kultur være levende i Brønnøy uten vesentlig nomadisme og med en redusert reindrift!? Likevel, er det i Brønnøy en god mulighet til å synliggjøre "kystsamenes" historie (kanskje være foregangskommune), ikke bare det som angår reindrift, men også samisk historie knyttet til kyst, sjø og hverdagsliv.

5.16. SPRÅK OG STADNAVN

Status: Bruk av egen dialekt har vært stimulert i de siste 30 år – både som et pedagogisk virkemiddel og som en menneskerett. Språk og dialekter er et redskap for å tilegne seg kunnskap og et instrument for kommunikasjon, identitet og sjøtillit. Hver bygd og hvert tettsted har sin særegne språkform. Samtidig har mobiliteten og media "avslepet" dialektene. Olaf Olssen (1900-1944) fra Brønnøy skriver følgende i sin språkhistoriske embetseksamen fra 1931: *"Brønnøymålet – overgangsmål mellom de trønderske (Namdals-målene) og de rent nord-norske mål. Brønnøymålet – de østnorske kjennemerker setter sitt preg på dialekten i større utstrekning enn tilfellet er i nabomålene nordenfor. ... Ser man på merkeformene, er Brønnøymålet verken helt a-mål eller helt e-mål. Det har a i alle svake femininer og i infinitiv av en del kortstavede verb, resten av verbene har apokoptert infinitiv eller de har fått endelsen "it"."*

Også i korrekt gjengitte stedsnavn er det nyttig kunnskap om geografiske områder og om lokal historie. Det har nå i flere tiår vært et sterkt lokalt engasjement i navnesaker. Statens Kartverk definere en betydelig del av de "rette navn" i henhold til "Lov om stadnavn". Men vi sier om f.eks. liten – "less" på vår dialekt, mens det i Statens Kartverk blir "litl". Eller vår "Sylvian" er blitt til "Sjølian" eller vår "Kvennhatt" er blitt til "Kvernhaten". Grunnen til denne uenigheten ligger i det sentrale ønsket om normering av dialektnavn, samt mangel på lokal kunnskap, samt historiske endringer av offisielle navneformer.

Utfordringer: I dette bilde er det ønskelig å gjøre en språklig analyse av "Brønnøymålet", herunder utviklingen av dialektene i Brønnøysund, Velfjord og Tosen. O.Olssens avhandling om Brønnøymålet gir oss unike muligheter for sammenligne dialektens utvikling mellom 1931 og 2005. Ei av de virkelige store utfordringer i det lokalhistoriske arbeidet er stadnavn. Forskning på stadnavn i Brønnøy med registrering, lokalisering og tolkningen av disse trengs også. Arbeidet med dialekt og stadnavn er omfattende og vil kreve ressurser og høy fagkompetanse. Dette er også viktig for det pågående bygdebokarbeidet.

5.17. TEKNISKE- OG INDUSTRIELLE KULTURMINNER

Status: Har vi slike i Brønnøy – vi er beskrevet som et industrielt u-land!? Det er desto viktigere å vise "det lille vi har". Utvikling som industrinasjon er grunnlagt på jord, skog, fisk, berg og fosser – kombinert med kapital, arbeids- og skaperkraft. På 1700-tallet var kvernsteinproduksjon i Brønnøy den tredje største i Norge. Restene er fortsatt tydelige i Skåren og på Skomo, mens det bare er ett kvernhus igjen – på Tilrem. I 1897 ble det antydnet: *"Det skulde ikke forbause mig, om et af tyngdepunkterne i den norske marmorindustri i fremtiden vil blive forlagt til Velfjorden"*. Men først på 1990-tallet ble det noe omfang. – Elektrifiseringen av Sør-Helgeland på 1950-tallet er kanskje det største framskrittet i forrige århundre, men har også stor samtidshistorisk aktualitet. Tekniske kulturminner inkluderer bygninger og utstyr, arbeids- og bostedsforhold, ressurstilgang, m.m. I dette ligger også bedrifts- og arbeiderbevegelsens historie. Høsten 1954 innkalte Samorg. til møte for å danne Br.sund Næringsmiddelarbeiderforening – over 70 kvinner og menn var tilstede. I 1950-60 tallets Br.sund var det 4-5 "fabrikker" på stedet - N.A. Arntzen & Sønn (40 ansatte); "Nordøyan" fiskehermetikkfabrikk / Findus (120 ansatte); Nord-Norges Salgslags Slakteri (30 ansatte), Sør-Helgeland Meieri (30 ansatte) og Felix (40 ansatte). Også skogsarbeidets historie i Velfjord og Vassbygda bør synliggjøres. Eller 1800-tallets "kvinnearbeid" på fiskebergan – der en sol og vindtørket til klippfisk. Samferdsel er også kilde til kunnskap – som seilingsleder og fyr, havnemiljø (Kvaløya, Br.sund og Hømmelstø), kanaler (planlagt mellom sundet og Trælvikosen), stier og veger (fra hulveien på Mo til Tosentunnelen, via gamleveien i Vassbotn), bruer (fra Br.sundbrua til steinbrua i Skillevika), gatestrukturer og jernbanemiljø (planlagt i Br.s. på 20-tallet) kan skape identitet for lokalsamfunn og reiseliv. I dette ligger også TTS sin historie – med kaier, skip, ferjer og busser. Bilen og flyet er en annen historie. En tredje er datateknologien med "registrene" i spissen. – Alle påvirker de vårt hverdagsliv.

Utfordringer: Vern av kulturminner skal ha geografisk, kronologisk og sosial bredde. Store strukturelle endringer innen arbeids- og næringsliv de siste årene har ført til økende behov for å ta vare på minne fra "industrialiseringa" av Brønnøysamfunnet. Slike tekniske- og industrielle kulturminner kan ha et volum som gjør det både plasskrevende og kostbart. TTS har mulighet! Og Langfjord Kraftstasjon er et viktig symbol og viktig å bevare for kommende generasjoner. HelgelandsKraft har økonomisk styrke til det!

6. Anlegg og areal for kulturvern i Brønnøy:

- 6.1. Velfjord – Tosen
- 6.2. Horn – Salhus – Trælnes
- 6.3. Brønnøysund
- 6.4. Torgøyen

For å få fram mangfoldet og bredden og kvaliteten samt muligheter og trusler i kulturvernarbeidet i Brønnøy har vi til nå brukt to **sorteringsmetoder**: Den første metoden var med utgangspunkt i historiske **tidsepoker** med kronologisk rekkefølge. Den andre var med utgangspunkt i ulike **fagområder** innenfor kulturvernarbeidet. Den tredje metode for systematisering og synliggjøring er **geografisk orientert**. Denne "tredje vei" gjøres med utgangspunkt i lokal mobilisering – skal den lykkes i et rimelig masseomfang – så må arbeidet også ha en lokal forankring. I pedagogisk sammenheng, og i mangel på penger til omfattende busstransport, så er også objektenes rimelig nærhet til skolene av stor betydning for hyppig arbeid med lokalhistorien.

Først noen få ord om BRØNNØY KOMMUNE:

- Areal: 1039 km²; med sjøareal 1950 km².
- Brønnøy ligger midt i Norge – midt i leia.
- Innbyggertall: 7.585 (01.01.2005).
- Brønnøy er en kommune i vekst – fra 1990 til 2001 var det en tilvekst på + 590.
- Befolkningstetthet: 7,2 innbyggere pr. km² (i Nordland – 6,2 og i Norge – 14,1).
- Kommunesenter og regionsenter for Sør-Helgeland: Brønnøysund (4.-5.000 innbyggere).
- Bosatt i tettbygd strøk: 62 % i Brønnøy; 66 % i Nordland og 76 % i Norge.
- Største arbeidsplass: Brønnøy kommune m/ 600 ansatte.
- Helgelands største severdighet: Torghatten.
- Kommunegrense: Brønnøysund, Brønnøy, Vik (Sømna) og Velfjord ble slått sammen til storkommunen Brønnøy i 1964. Nåværende grense fikk Brønnøy 01.01.1977, da Sømna (unntatt Hongset) igjen ble skilt ut som egen kommune.

6.1. VELFJORD – TOSEN

- Beliggenhet: Ved og mellom fjordene Velfjord og Tosen – i den østre delen av Brønnøy.
- Tidligere kommune: Velfjord var egen kommune (1875-1963)
+ Tosen og Vassbygda (tidligere Bindal) + Hongset (tidligere Sømna).
- Areal: 6-7 mil langs vei, og 70-80 % av kommunens landareal.
- Næringsliv: Jord- og skogbruk; bergverk og kraftverk; fiske- og havbruk; samt handel og service.
- Innbyggere: ca. 900.
- Bygdesenter: Hommelstø.
 - Skoler: Hilstad oppvekstsenter.
 - Museum: Velfjord bygdemuseum (1953).
 - Samlinger: Nevernes Havn (2003 – privat bedrift).
 - Foreninger: Minst 30 "lokale" lag / foreninger; herunder Velfjord Historielag (04.11.1939), Velfjord Husflidlag, Fembøringen Einar, og Gangarlaget.

I Brønnøy kommune er det hundrevis av, synlige / materielle, **kulturminner "på rot"**. De viser mange muligheter for profilering av vår historie – når som helst og hvor som helst. De viser bredden i vår natur- / kultur- / næringshistorie. Med utgangspunkt i **"Topp-50-lista"** i Brønnøy, i anledning "Kulturminneåret 1997", følger noen kulturobjekter / -minner fra Velfjord og Tosen i uprioritert rekkefølge:

1. Hopen fløterdam og sag. 2. Hommelstø brygge. 3. Lille Hegge - Velfjord bygdemuseum.
4. Minnetun - Velfjord bygdemuseum. 5. Velfjord kirke, Nøstvik – muligens Nord-Norges eldste trekirke, 1674. 6. Børjeneset fangstanlegg. 7. Lomsdalsområdet - "ringe fieldplatz" eller "enestående i Vest-Europa".
8. Langfjord kraftstasjon (1949). 9. Anleggsveien i Tettingdalen. 10. Ødegårder – Aunegrenda og/eller Hongsetbygda. 11. Lande gamle gravplass. 12. Lande ungdomshus. 13. Tosdalen - ferdselvei / telegraflinje m.m.(1867). 14. Tosen fangstgroper. 15. Nevernes Havn (2003). 16. Terrasse jordbruk (Nordfjellmarka). 17. Ursvatn fløterdam. 18. Otersteinen (1093-1103) (Stegan). 19. Båtbyggernaust Dyrneset.

"Lover for Velfjord Historielag", slik de framkom ved stiftelsen, viser omfanget av kulturvernarbeidet:

"Velfjord historielag skal ha til oppgave å bevare minnet om gamle bygdekultur og søke reist så fullstendig som mulig en bygdegård et bygdetun slik som dette artet seg på en vanlig bondegård i Velfjord ved århundreskiftet 1700 – 1899.

I forbindelse hermed skal bygdemuseet oppspore, samle inn og bevare bruksgjenstander fra det gamle bygdesamfunns nærings- og arbeidsliv. Jordbruk med åkerbruk og husdyrstell, skogbruk, fiskeri, jakt og fangst, håndverk og husflid, innbo m.v.

Etter hvert som gamle hus blir reist, skal de innsamlede ting plasseres på deres tradisjonssmessige rette steder i bygdetunskomplekset, så det blir en levende framstilling av det gamle bygdesamfunnets daglige liv og stell, og fremme forståelse av og respekten for de kulturverdier som de gamle skapte og overga senere slekter å bygge videre på. Museets oppgave skal således være av kulturhistorisk art". (Lover for Velfjord Historielag, stiftet 1939). Lovene er justert i 2006.

Velfjord bygdemuseum er det eldste (1953) og største museet på Sør-Helgeland. Det har 20 bygninger - de fleste er fordelt på to tun: "Minnetun" på Strøm (1953) - 12 hus, 11 er flyttet dit. "Heggetun" på Less Hegge (1983) - 6 hus, bevart på stedet. Velfjord bygdemuseum v/ Minnetun illustrerer et bevart 1700-1899-talls tun. De har 8.150 gjenstander, 1.650 fotografier, 2.500 bøker, sørsamisk samling. Redskaper til utøvelse av 28 forskjellige håndverk og husflidsteknikker - bl.a. et urmakerverksted. I tillegg en samling med noter av folkemusikk fra Velfjord. Besøkstallet er rundt 1.100 pr. år. Det er utarbeidet reguleringsplan for området og det er etablert ny adkomst med P-plass (0,5 mill.kr.). Det har vært 1 årsverk knyttet til museet, samt dagnad. Ved bemanningsplan fra 1983 var bygdemuseet oppsatt med 2,5 årsverk. Velfjord Historielag har utgitt Harald Strøms "Velfjord Bygdebok" (1971); og reutgitt Knut Strompdals "Gamalt frå Helgeland" (fra 1930-tallet); samt utgir årboka "Fra fjord til fjell" (10 nr. så langt).

Velfjord bygdemuseum er det eneste i Brønnøy som har vært med i tilskuddordningen for halvoffentlige museer og så langt det eneste som er innlemmet (driftes) i Helgeland Museum. Velfjord Historielag er eier av anlegg m/ innhold. – Da tilskuddordningen for halvoffentlige museer kom i 1975 ble det en historisk sjanse til å framstå som byggende kraft i samfunnslivet. Dette med visjonen om deltakelse og desentralisering. Staten skulle dekke 75%, fylkeskommunen 12,5% og vertskommunen 12,5%. Det ble lagt vekt på å få med mange på ordningen (18 museer i Nordland), men i 1983 ble det lagt tak på ordningen (23 museer i Nordland). Rundt år 2000 bidro Brønnøy kommune med kr. 73.000,- pr. år til Velfjord bygdemuseum. Dette blir bare kr. 9,69 pr. innbygger i Brønnøy, mens det blir ca. kr. 80,- pr. innb. i Velfjord. Museet mottok rundt kr. 280.000,- i statlig og fylkeskommunal støtte.

FRAMTID: Velfjord bygdemuseet er "et smykkeskrin av et museum". Ut fra dette fortjener det mer enn 1000 besøkende pr. år – museet har en historie å fortelle til langt flere. Det legges nå vekt på formidlingsarbeidet – skolebesøk, arrangement, Velfjord naturhus og aktivitetspedagogikk er noen mulige grep. I dette ligger også behovet og arbeidet med å skaffe mer plass. Det planlegges et servicebygg ("naturhus") med kontor, utstillingslokaler, toalett, kafé og magasin/arkiv. "Naturhuset" er tenkt knyttet opp til "Lomsdal-Visten nasjonalpark" som etableres i 2007. Til tross for at de ansatte arbeider i en historisk tradisjon med "enkle kår"; - så er det et rimelig krav at de har noe mer enn vaskemuligheter i Strengevatnet, utedo og måtelig tempererte kontor en vinters dag. Herredshuset i Hommelstø er en midlertidig løsning.

6.2. HORN – SALHUS – TRÆLNES

- Beliggenhet: På strandflata langs kystfjellene.
- Tidligere kommune: Egen kommune "Brønnøy" sammen med Torgøyen (1924-1963).
- Areal: Ca. 40 km fra nord til sør.
- Næringsliv: Jordbruk – jordbruk – jordbruk; samt handel og service.
- Innbyggere: Ca. 2500 (Herav 200 i Trælnes krets).
- Bygdesenter: Salhus (og Berg i Sømna).
 - Skoler: Salhus skole + Berg / Vik for elevene fra Trælnes.
 - Samlinger: Tilrem markeds plass (1997); Hildurs Urterarium (1988); Trælnes krigssamling (2000).
 - Foreninger: Minst 20 "lokale" lag og foreninger; herav Stiftelsen Tilrem markeds plass (1997), Sør-Helgeland Reserveoffiserforening (Skarsåsen).

Med utgangspunkt i "Topp-50-lista" (1997) følger noen kulturobjekter fra Horn – Salhus – Trælnes:

1. Skarsåsen krigsminner - utsikt og innsikt (1942-1945).
2. Hav-Lars-hullet (Roald Amundsen profilen).
3. Trekanta "kultplass/offerplass" (520 f.Kr.-650 e.Kr.) – Tilrem.
4. St.Knutskirken (1150-1240?) – Tilrem.
5. Mølnhuset (Kvernhuset)(1800) – Tilrem.
6. Tilrum markeds plass (1650-1939).
7. Jarles fotosamling.
8. Hildurs Urterarium - kultur med alle sanser.
9. Mo tunanlegget - der vikingene møttes (400-1030 e.Kr.).
10. Mo jettegryter.
11. Hornsveten (1200-1814?).
12. Horn gravhauger - der de døde dveler (500 f.Kr.-1030 e.Kr.).
13. Skår-Monsen hulemaleri (2500-1000 f.Kr.).
14. Skomo gamle skolehus (1913?).
15. Skomo og Skåren – kvernsteinbrudd (1500-1800).
16. Skomo helleristning (2000-1000 f.Kr.).
17. Trælnes snekkerverksted (1950?).
18. Trælnes krigssamling (2000).
19. Rodal karussdammer (1500).
20. Salterneset lyskasterstilling (1943?).
21. Skillevik gamle steinbru (1903?).
22. Milesteinene (1908?) ved Rv. 17.
23. Skillbotnfj. en historisk sildefjord m/ sildoljefabrikk.

TILREM er nok det stedet på Sør-Helgeland med flest kulturminner fra ulike historiske epoker. Her gravhauger, offerplass, slagsted, kirkeruin, kvernhus, markeds plass, krigsminner, m.m. Hildurs Urterarium inneholder urtehage, rose- og kaktussamling, fagbibliotek, utstilling – en opplevelse med alle sanser. Siden 1988 er det på ny drevet et arbeid for å synliggjøre Tilrems mangfoldige historie via bl.a. Hildurs Urterarium (1988); Kultursamarbeidet på Sør-Helgeland (1989); Fotefar mot nord (1995); og ikke minst **Stiftelsen Tilrem markeds plass** (25.01.1997). Stiftelsen sin formålsparagraf er: "*§2 Formålet er å stå som eier og / eller forvalter av eiendom, eiendeler og utlånte gjenstander til museumsformål. Museet skal holde en rimelig god museumsteknisk standard med katalogisering og dokumentasjon. Museet skal stille seg til disposisjon for forskning innen sitt område og gjenstandsmasse og likeledes stille seg åpent for annen almenkulturell virksomhet, så langt dette er forenlig med museets arbeid og hovedformål*". – Med utgangspunkt i fem navngitte familier er det valgt et styre med to fra Tilrem og en fra Mo.

På denne regionale møteplassen, mellom øst og vest – nord og sør, var det **TILREMSMARTNAN** fra 1650 til 1939; før det var det også leidingsbergting her. På det meste var det 205 handlende og 4-5000 besøkende ved Tilremsjøen. Martnan var "den fjerde høytid": – Skattet og beskattet, for bot og bedring, for handel ogandel, for synd og syndsforlatelse. På og ved dagens markeds plass står det bare 8-9 av den "opprinnelige" bebyggelsen, samt at stiftelsen har flyttet dit et våningshus (1870) fra Mo i Brønnøy. Det har vært nedskrivning av gårds- og slektshistorie, intervjuopptak, registrering av dialektord og stedsnavn, samt arkeologisk bibliotek. I flere år har det også vært arrangert godt besøkte "Tilremsjødager". Tross dette, det mest oppsiktsvekkende er det systematiske arbeidet som er utført av Jarle Johansen angående den store billedsamlingen med 50.000 foto.

FRAMTID: Det har lenge vært behov og ønsket en reguleringsplan for spesialområdet "Tilrem markeds plass". Våren 2006 er det en "jordskiftesak" under arbeid angående adkomsten (veirett / veiforening) til markeds plass. – Det er også en rekke andre oppgaver knyttet til markeds plass, samt de andre kulturminneobjektene fra Horn – Salhus – Trælnes.

6.3. BRØNNØYSUND

- Beliggenhet: Småbyen midt i Norge; midt i leia – langs nordvegen.
- Tidligere kommune: Brønnøysund var egen kommune – 1924-1963.
- Areal: Ca. 15 km².
- Næringsliv: Offentlig virksomhet, transport og slakteri, handel og service, Brønnøysund-registrene.
- Innbyggere: ca. 3100 ("sentrum").
- Kommune- og regionsenter: Brønnøysund.
 - Skoler: Brønnøysund barne- og ungdomsskole, Brønnøysund videregående skole, samt Brønnøy kultur- / kompetansesenter (tidl. Voksenopplæringen).
 - Samlinger: Tørrfiskbrygga (fra 1917) – lokalhistorisk aktivitetshus (1991).
 - Foreninger: Minst 40 "lokale" lag og foreninger (og 110 andre som delvis har sete i Br.sund); herunder Stiftelsen Mortensenbrygga (Tørrfiskbrygga) m/ Torghatten Kystlag, Brønnøy Husflidlag, Brønnøy fiskarlag og Brønnøy kommune. Her bør også nevnes Sørbyen vel.

Med utgangspunkt i "**Topp-50-lista**" (1997) følger noen kulturminner / -objekter fra Brønnøysund:

1. Tørrfiskbrygga (1917) - lokalhistorisk aktivitetshus (1991).
2. Høgåsen krigsminner (1942-1945).
3. Sørbyen - Kystby 1900 – spesialområde bevaring.
4. Brønnøy prestegård (1844) (fredet).
5. Br.sund gamle kino – Forsamlingslokalet (1909).
6. Brønnøy kirke (1870 – middelalderstatus).
7. Kirkehaugen krigsminner (1942-1945).
8. "Sørenskrivergården" (1860).
9. Br.sund folkeskole (1924).
10. Br.sund gamle folkeskole (1896).
11. Flatåsen huleboplasser (500 f.Kr. – 500 e.Kr.).
12. Schrøder-eiendommen (1884) – perle i byen.
13. Torvsjådammen gravfelt (400 – 600 e.Kr.).
14. Tuberkulosehjemmet (1915).
15. Br.sund tredje brannstasjon (1934).
16. Grålåven (1825).
17. Hulevei ved Babylonsåsen (0-1000 e.Kr.).
17. Doktorkilden.
18. Gammelbrua (1888-1891).
19. Kristiansens blikkenslagerverksted (Ytre Høgåsvei).

SØRBYEN er det gamle Brønnøysund kirke- og handelssted. Området omfatter ca. 70 bygninger ordnet i kvartalsstruktur. Det er et sterkt innslag av bygninger fra rundt 1900. Sørbyen, "en kulturell skatt", avspeiler småbyens nære tilknytning til leia og fiske. Ved siden av offentlig virksomhet – prest, post, toll, telegraf og lensmann – var det tre andre virksomheter som preget småbyen rundt 1900. Det var mange ulike typer håndverkere – blikkenslagere, skomakere, snekkere og urmakere. Det var 4 kafeutsalg i kjellere (en av dem var Cafe Iris), det var 5 "logi for reisende" og det var 3 hoteller. Det fjerde som preget småbyen var handelsvirksomhet, spesielt knyttet til kystens virksomhet – bl.a. fiskemottak. – Innspiret av Sjøgata i Mosjøen og forfatteren Dag Skogheim fant Brønnøy kommune ut at "Sørbyen – kystby 1900" kunne være vårt bidrag til kystkulturprosjektet på Sør-Helgeland (1989). Deretter ble det regulert til spesialområde bevaring og det offentlige har delvis tatt ansvar for Brønnøy kirke, Prestegården, Kinolokalet, Den gamle folkeskolen (Storgt. 10) samt Brannstasjonen (under finansiering). Flere av prosjektene er realisert i kombinasjon med stor dugnadsinnsats fra lag og foreninger.

TØRRFISKBRYGGA (Mortensen-brygga eller Storbrygga) passer også godt inn i denne rammen. Tørrfiskbrygga er bygd i 1916-17 som saltfiskbrygge og forretningsbrygge. Det var et eventyrlig sildefiske i distriktet, og den engelske hær trengte mat under den 1. verdenskrig. Byggherre og bruker, fra 1917 til 1952, var firmaet M.E.Mortensen. Fra 1953 til 1987 drev Helgelandstilvirkernes Salgslag med tørrfiskproduksjon i brygga. I 1955-56 bygde de på en forlengelse østover og den store hallen ble bygd til i 1973. Etter hvert sviktet Afrika-markedet stadig mer og tilgangen på råvarer var også dårlig. Brygga endte som konkursbo i 1988. Brønnøy kommune kjøpte brygga ved årsskiftet i 1991/1992 for kr. 475.000,-.

Deretter ble Tørrfiskbrygga overlatt til en stiftelse bestående av kystlaget, husflidlaget, fiskarlaget og Brønnøy kommune. Historielaget var også med, men har trekt seg ut. Tørrfiskbryggas muligheter ligger i et stort gulvareal på 1.827 m², 4 etasjer, 9 seksjoner, kai på to sider og 2 mål eiendom. Brygga m/ kai ble restaurert for 1½-2 mill. kr. Dette ved tilskudd, arbeidsmarkedstiltak, egenkapital og dugnad fra stifterne, lån og leieinntekter. Målsettingen var å skape et **lokalhistorisk aktivitetshus**, men på sommerstid har den i enda større grad blitt et "**regionalt**" **kulturhus**. Brygga er et sentral arrangementsted ved Torghatt-

festivalen, Korfestivalen, Rootsfestivalen og Torghattmessa. Også ved to anledninger har Tørrfiskbrygga og Kystlaget Torghattan vært vertskap for landsstevne for Forbundet Kysten. Stiftelsen sine vedtekter fra 28.01.1992 ble justert 11.03.2003 og § 1 sier følgende om formål: *"Stiftelsen Mortensenbrygga, Brønnøysund skal stå som eier og forvalter av eiendommen gnr. 104 bnr. 401 i Brønnøy. Eiendommen skal anvendes til kulturformål. Stiftelsen har ikke økonomisk vinning som formål for sin virksomhet, men den skal drives på vanlig forretningsmessig måte innenfor sitt område. Alt overskudd skal anvendes av stiftelsen til å ivareta eieransvaret for eiendommen og oppfyllelse av brukermålsettingen."* – De første 11 år av stiftelsens historie hadde den også næring som formål.

FRAMTID: Etter 14 års engasjement for Tørrfiskbrygga som lokalhistorisk aktivitetssenter og "regionalt" kulturhus er det fortsatt mye ugjort for å få ta i bruk alle rom hele året – både isolasjon og brannsikring må til. Mye står også ugjort for å få aktivisert en større del av brygga til lokalhistorisk arbeid – ombygging med økonomiske utfordringer venter. Det snakkes fortsatt om ei by- og kystkulturutstilling. Mulighet for konserter og andre kulturarrangement må fortsatt være tilstede. Arealet rundt brygga utfordres også i forhold til magasinbehov og storbåtนาust. – Arkitekt Dag Nilsen og hans studenter har kommet med innspill og det er søkt utviklingsmidler til videre planlegging.

6.4. TORGØYAN

- Beliggenhet: Øyriket vest i Brønnøy kommune, ved Torghattan.
- Tidligere kommune: Egen kommune "Brønnøy" sammen med Horn – Salhus – Trælnes (1924-1963).
- Areal: 3-400 km² med hav og land.
- Næringsliv: Jordbruk og havbruk.
- Innbyggere: ca. 1000.
- Bygdesenter: Nordhus.
 - Skoler: Torgøyen oppvekstsenter (to skoler og en barnehage).
 - Samlinger: Torgartun (1985), Br.sund gamle fyrstasjon (1862-1935) (Prestøya og Buholmen),
 - Foreninger: Minst 10 "lokale" lag og foreninger; herunder Brønnøy Historielag.

Med utgangspunkt i "Topp-50-lista" (1997) i Brønnøy følger noen kulturminne- / objekt fra Torgøyen:

1. "Brønnøy"-øyan - "øyvær og støvelhavet".
2. Torghattan - nasjonal severdighet.
3. Torgar - i 1200 år.
4. Torgartun / Torgarstø - Brønnøy Historielag.
5. Lille og store Esøya.
6. Nordhus gamle skolehus.
7. Kvaløya gamle handelssted.
8. Brønnøysund gamle fyrstasjon – Prestøya og Buholmen.
9. Sauren forsamlingshus (Langvalen).

Brønnøy Historielag ble etablert i 1981 og har følgende formålsparagraf: "

- a) Å samle og forsøke å bevare alt av historisk interesse i den delen av Brønnøy kommune som vil være lagets naturlige arbeidsfelt geografisk. Dette omfatter bl.a. bevaring av bygninger og fornminner, innsamling av gamle bruksgjenstander og opplysninger som er å få tak i om disse ting, katalogisering og nummerering. Innsamling av andre kulturverdier, slik som sagn, viser, eventyr, beretninger fra folkeliv av enhver art i gammel tid er også en viktig oppgave for laget.
- b) Å være koordinerende organ for samarbeid med skoler, kommunale myndigheter, foreninger, organisasjoner og enkeltpersoner når det gjelder lokalhistoriske spørsmål.
- c) Etablering og drift av Brønnøy Museum. Gjenstander som er innsamlet anses som Brønnøy Museums eiendom og kan ikke kreves tilbake uten i spesielle tilfeller."

Brønnøy Historielag er en videreføring av Sør-Helgeland Historielag (fra 1920-tallet). Medlemstall er pr. 1/11-2003 ca. 115. Laget har base ved historisk grunn på Torget (og på Tilrem):

- Torgartun gnr. 90 bnr. 89 er på 22,5 dekar. På tomten står i dag tre hus; Strømsnes stua som har en betydelig alder, den har vært flyttet fra Torget til Strømsneset og tilbake til Torget. Kjellerloftet fra Gilleskål gården, også dette har en anseelig alder. Magasinet / utstillingslokalet som er nybygd.

- ☐ Torgarstø gnr. 90 bnr. 90 er på 1,8 dekar. På tomten står et storbåtnaust, oppført ca. 1990.
- ☐ St. Knutskirkeruinene på Tilrem gnr. 108 bnr. 18, skyld mark 1 øre.

Løsøre er i hovedsak bruksgjenstander innenfor fiskerbondens bruksområder fra sjø til heim og fjøs, og det dekker både kvinne og mannsarbeid. Antall gjenstander er ikke anslått. Motorsamling med ca. 40 motorer av forskjellige typer. Båtsamling med 14 forskjellige båter. Fotosamlingen består pr. 31/12-02 av 2.500 registrerte bilder. Dokumenter av forskjellige arter. Historielaget har utgitt 17 nr. av "Blad av Brønnøy historie" samt "Glimt fra Brønnøysund" av Dagfinn Th. Arntzen (2004). Historielaget har samlet inn stedsnavn i ytre Brønnøy, hovedsakelig navn på holmer, skjær og sluer som ikke er navngitt på sjøkartene, tilsamen ca. 640 navn, og oversendt disse til kommunale myndigheter, sjøkartverket m.fl.

FRAMTID: Ferdigstilling av Torgartun, både utvendig og innvendig: Etablere en permanent utstilling på Torgartun. Også det historiske landskapet på Torget gir gode muligheter for "opplevelsesstier" informasjonstavler. Det planlegges hjemmeside for å nå et bredere publikum, herunder ungdom og turister. NB ! Brønnøy Museum kom aldri inn på den statlige støtteordningen – tross et ønske fra historielaget og Brønnøy kommune. Det kan fremdeles forvente gratisarbeide fra medlemmene i laget, og medlemsmassen sitter inne med viktige kunnskaper. Men, Brønnøy Historielag har også forventninger til Helgeland Museum og Brønnøy kommune: - *"For å si det folkelig; ånden er god, men kjødet er skrøpelig – det begynner å bli for gammelt. Mye av det kommende arbeidet må derfor organiseres som lønnet arbeid."*

C. HANDLINGSPROGRAM 2006 – 2010

- 7.1. Velfjord og Tosen m/ Velfjord bygdemuseum.
- 7.2. Horn – Salhus – Trælne m/ Tilrem markeds plass og St.Knutskirka.
- 7.3. Brønnøysund m/ Sørbyen og Tørrfiskbrygga.
- 7.4. Torgøyan m/ Torgartun og Torghatten.
- 7.5. Brønnøy bygdebok.
- 7.6. Øvrig kulturminnearbeid i Brønnøy.
- 7.7. Organisering.
- 7.8. Økonomiske konsekvenser.

MÅL: Samle, sikre og spre kunnskap om vår kulturarv.

PRIORITERING: I et mangfold av mulige og viktige arbeidsoppgaver er det for perioden 2006-2010 prioritert 6 hovedoppgaver – fire er knyttet til geografisk områder og to er knyttet til faglig tema. Dette ønskes kombinert med engasjement og faglighet samt håp om å styre og styrke tilgjengelige ressurser. Planen beskriver derfor også organisatoriske forhold og økonomiske konsekvenser.

7.1. Velfjord – Tosen m/ VELFJORD bygdemuseum

HOVEDMÅL 2006-2010: Bygge "Velfjord naturhus" m/ servicebygg.

DELMÅL: Økt besøk ved Velfjord bygdemuseum – fra 1.000 til 5.000 pr. år.

PROFIL: Fjordkultur mellom nord og sør, mellom øst og vest.

TILTAK:

1. **Nybygg:** Planlegge, finansiere og bygge "Velfjord naturhus" på Strøm; herunder servicebygg med kontor, utstillingslokaler, toalett, kafé og magasin / arkiv. Ansvar: Brønnøy kommune - Velfjord Historielag - Helgeland Museum. Når: 2006 – 2009. Kr.: 9 mill.
2. **Vedlikehold:** Opprettholde god kvalitet på bygninger og samlinger. Ansvar: Helgeland Museum. Når: Årlig. Kr.: 50.000,-.
3. **Arrangement:** Utvikling av flere og større (?) arrangement. Ansvar: Helgeland Museum i samarbeid med (i s.arb. m/) Velfjord Historielag. Når: 10 pr. år. Kr.: i +
4. **Formidling:**
 - a. Utvikle og gjennomføre minst ett undervisningsopplegg på hvert klassetrinn – slik at det passer til museets muligheter i forhold til skoleverkets fagplaner. J.fr. også "Den kulturelle skolesekken". Ansvar: Helgeland Museum i s.arb. m/ Velfjord oppvekstsenter. Når: 2007 / 2008. Kr.: 100.000,-.
 - b. Etablere utstillinger i Velfjord naturhus. Herunder utviklinga av aktivitetspedagogikk ved museet. Ansvar: Helgeland Museum. Når: 2008 – 2010. Kr.: 2 mill. kr.
 - c. Utgivelse av årbok – "Fra fjord til fjell". Ansvar: Velfjord Historielag. Når: Årlig. Kr.: i +.
 - d. Bidra med kunnskap til realisering av bygdebøkene. Ansvar: Bygdeboknemnda. Når: 2009>
5. **Forskning** og synliggjøring av den kystsamiske tradisjonen på Sør-Helgeland. Ansvar: Velfjord Historielag og Helgeland Museum i s.arb. m/ Samisk kultursenter. Når: 2009 > Kr.: 100.000,-.
6. **Prosjekt:** Ett pr. år utafør museet. Herunder tradisjoner ang. skogbruk, båtbygging og bergverk.
7. **Samarbeid** i / ved Velfjord Historielag og øvrige bygdefolk. Når: Kontinuerlig.

7.2. Horn – Salhus – Trælnes

m/ TILREM markeds plass og St.Knutskirka

HOVEDMÅL 2006-2010: Regulering av markeds plassen ("spesialområde") m/ påfølgende avklaring av de langsiktige perspektiver for Stiftelsen Tilrem Markeds plass.

I tillegg restaurering av kirkeruinen på Tilrem.

DELMÅL: Utgangspunkt for arbeidet med bevaring og formidling av historiske foto i Brønnøy.

PROFIL: Møteplass i 3000 år – "Møte med maktene" (Fotefar mot nord)

TILTAK:

1. Avtaler: Jordskifte angående adkomst (veirett / veiforening) til Tilremsjøen. Ansvar: Jordskiferetten.
Når: Våren 2006.

2. Plan: Reguleringsplan for spesialområdet "Tilrem markeds plass". Ansvar: Brønnøy kommune.
Når: 2006 / 2007.

3. Arrangement: "Tilremsjøedager", omvisning på markeds plassen, og vandring knyttet til fotefarløypene.
Ansvar: Stiftelsen. Når: 2007.

4. Formidling:

- Produsere en fast utstilling om Tilrem markeds plass samt to alternative undervisningsopplegg for besøk av skoleklasser. Ansvar: Stiftelsen i samarbeid med Helgeland Museum og Salhus skole. Når: 2007. Kr.: 50.000,-.
- Bidra med kunnskap til realisering av bygdebøkene; herunder fotosamlingen (50.000 bilder). Ansvar: Jarle Johansen i s.arb. m/ Bygdeboknemnda og Helgeland Museum. Når: 2006> Kr.: 25.000,- pr. år.
- Nedskrivning av gårds- og slektshistorie, intervjuopptak, registrering av dialektord og stedsnavn. Ansvar: Stiftelsen. Når: Som tidligere.

5. Vedlikehold

- av veien til markeds plassen. Ansvar: Veiforening. Når: Årlig. Kr.: ????, - fra Brønnøy kommune.
- av bygninger (8-9 av den "opprinnelige" bebyggelsen, tilflyttet våningshus fra Mo (ca. 1850). Ansvar: Stiftelsen. Når: Årlig. Kr.: 50.000,- pr. år.
- av fotefar løypene. Ansvar: Brønnøy kommune. Når: Årlig. Kr.: 10.000,- pr. år.
- av bl.a. kvernkallen i Mølnhuset (i gang igjen). Ansvar: Grunneier i s.arb. m/ Stiftelsen, Brønnøy kommune og Helgeland Museum. Når: 2008. Kr.: 50.000,-.

6. Forskning:

- St. Knutskirka – arkeologiske utgravinger og restaurering av kirkemur. Ansvar: Riksantikvaren i s.arb. m/ kommunen og Brønnøy Historielag. Når: 2006 > Kr.: 150.000,- (?).
- Tilrem's martnan - spes. tidlig historie eller forløper. Ansvar: Stiftelsen Tilrem Markeds plass og Helgeland Museum. Når: 2007. Kr. 50.000,-.

7. Samarbeid i / ved Stiftelsen Tilrem Markeds plass og øvrige bygdefolk. Når: Kontinuerlig

7.3. Brønnøysund

m/ SØRBYEN og TØRRFISKBRYGGA

HOVEDMÅL 2006-2010: Gjøre Sørbyen til "Kystby 1900".

DELMÅL: Videreutvikle Tørrfiskbrygga til et lokalhistorisk aktivitetshus.

PROFIL: Midt i leia – midt i Norge m/ en levende kystby.

TILTAK:

1. Stedsutvikling: Gjøre Sørbyen til en levende og ekte "Kystby 1900" – heve kompetansen på restaurering av eldre hus. Søke å etablere infobank og byggeskikk stipend. Ansvar: Samarbeid mellom Brønnøy kommune – Helgeland Museum – Sørbyen Vel. Når: 2007 – 2010. Kr.: 50.000,- pr. år

2. Tusenårsstedet: Fortsatt arbeidet med tusenårsstedet - "Brønnøy kirke og Brønnøysund gamle kirkested". Ansvar: S.arb. m/ Brønnøy kommune – Kirka – Historielaget – Sørbyen Vel. Når: 2006 – 2010. Kr.: 80.000,- pr. år.

3. Prosjekt: Tilrettelegge et kulturvernobjekt pr. år: F.eks. Brannstasjonen. Registrering og dokumentasjon av Kristiansens Blikkenslagerverksted. Bevaring av brygga på Strømberg. Ansvar: S.arb. m/ Brønnøy kommune og mange andre. Når: 2006 >

4. Infotavler: Hustavler med historien om gamle hus i Sørbyen. Ansvar: S.arb. m/ Brønnøy kommune og Sørbyen Vel. Når: 2008 – 2010. Kr. 25.000,- pr. år.

5. Utvikling:

- Planlegge, finansiere og utvikle "Tørrfiskbrygga som lokalhistorisk aktivitetshus" – ved at alle rom blir tatt i bruk hele året – både isolasjon og brannsikring må til. Ansvar: Stiftelsen – Brønnøy kommune – Helgeland Museum. Når: 2006 – 2009. Kr. 5 mill.
- Fortsatt utvikle Tørrfiskbrygga til et "regionalt" kulturhus – fortsatt konserter og andre kulturarrangement. Ansvar: Stiftelsen – Brønnøy kommune – Arrangører. Når: 2006 – 2009.
- Arealet rundt brygga utfordres i forhold til magasinbehov og storbåtnaust. Ansvar: Stiftelsen – Brønnøy kommune – Helgeland Museum. Når: 2006 – 2009. Kr. 5 mill.

8. Utstilling: Vårt bidrag til "Helgelandsk kystkultur" – ei ny "egenprodusert" utstilling eller et undervisningsopplegg pr. år. Også ei fast byutstilling og ei kystkulturutstilling ved Tørrfiskbrygga. J.fr. "Den kulturelle skolesekken". Ansvar: Samarbeid Stiftelsen (+ Historielaget) – Brønnøy kommune – Helgeland Museum – og skolene i Brønnøysund. Når: 2007 – 2010. Kr.: J.fr. pkt. 5.a.

9. Arrangement: Få til to større arrangement (dager) pr. år med historisk perspektiv i regi av Stiftelsen og samarbeidspartnere. Når: 2007. Kr.: i +

10. Samarbeid i / ved Tørrfiskbrygga og øvrige befolkning. Når: Kontinuerlig.

7.4. Torgøyen

m/ TORGARTUN OG TORGHATTEN

HOVEDMÅL 2006-2010: Ferdigstilling av Torgartun, både utvendig og innvendig.

DELMÅL: Etablere en permanent utstilling på Torgartun; herunder klargjøring av gjenstander.

PROFIL: Kystkultur – fiskerbonden i 1100 år.

TILTAK:

1. Utvikling: Ferdigstilling av Torgartun, både utvendig og innvendig. Klargjøre gjenstander for utstilling.

Ansvar: Brønnøy historielag i samarbeid med andre. Når: 2006 – 2009. Kr. 100.000,- pr. år.

2. Utstilling: Etablere en permanent utstilling på Torgartun – ”fiskerbonden i 1100 år”. Ansvar: Brønnøy

Historielag i s.arb. m/ Helgeland Museum og Torget skole / Nordhus skole.

Når: 2007 > Kr.: 100.000,-.

3. Arrangement:

a. Utvikling av arrangement ved Torgartun. Ansvar: Brønnøy Historielag i s.arb. m/ Torgar grendelag.

Når: 2007 > Kr.: i +

b. Utvikling av arrangement ved Torghatten. Ansvar: Kulturlivet i Brønnøy i s.arb. m/ det offentlige,

samt reiselivet i regionen. Når: 2007 > Kr.: 150.000,-

4. Formidling:

a. Etablere utstillinger der en i tekst / bilder / gjenstander / aktivitet viser kystfolkets livsgrunnlag og tilpasning. Ansvar: Brønnøy Historielag i s.arb. m/ Helgeland Museum. Når: 2008 > Kr.: 50.000,-

b. Utgivelse av ”Blad av Brønnøy historie”. Ansvar: Brønnøy Historielag. Når: Årlig. Kr.: 30.000,-

c. Bidra med kunnskap til realisering av bygdebøkene; herunder fotosamlingen (2.-3.000 bilder). Ansvar: Historielaget i s.arb. m/ Bygdeboknemnda. Når: 2006>

5. Fortidsminnesti:

a. Geologi og fornminnesti rundt Torghatten. Ansvar: Nordland fylkeskommune i s.arb. m/ lokale krefter. Når: 2007 > Kr. 200.000,-.

b. Det historiske landskapet på Torget gir gode muligheter for ”opplevelsesstier” infotavler.

Ansvar: Brønnøy Historielag i s.arb. m/ Torgar grendelag, Brønnøy kommune og Nordland fylkeskommune. Når: 2009 > Kr. 75.000,-

6. Info:

a. Det planlegges hjemmeside for å nå et bredere publikum, herunder ungdom og turister. Ansvar: Brønnøy Historielag. Når: 2006. Kr. 20.000,-.

b. Hefte om Torghatten og Torgar. Ansvar: Brønnøy kommune. Når: 2008. Kr. 30.000,-.

7. Samarbeid i / ved Brønnøy Historielag og øvrige bygdefolk. Når: Kontinuerlig.

7.7. Organisering:

HOVEDMÅL 2006-2010: Kulturvernarbeidet i Brønnøy (og Helgeland) skal være en skapende møteplass for frivillige krefter, fagfolk og offentlige interesser.

DELMÅL: Handlingsprogrammets organisatoriske tiltak forutsettes gjennomført i planperiodens to første år - j.fr. de under nevnte tiltak.

PROFIL: I Brønnøy er det engasjement – mangfold – raushet – og felles løft for vår felles historie.

Et viktig motiv for arbeidet med denne "Kulturvernplan for Brønnøy", og et viktig punkt i samarbeidsavtalen med Helgeland Museum, - var å få **den lokale organiseringen "avklart"**. Brønnøy Historielag, i sin "Visjon 2000", formulerte et ønske om "*en samling av alle museale organisasjoner i kommunen under en paraply*". Hvordan skal arbeidet i framtida organiseres – for å sikre både mangfoldet og det faglige? Hvordan få til mer samhandling ("felles løft" etter en plan) – samtidig bevare og øke den lokale mobiliseringen ("la hundre blomster blomstre")? Og hvordan skal forholdet til Helgeland Museum og Brønnøy kommune være?

Ved å se på status og utfordringer kunne også de organisatoriske strukturer og behov komme tydeligere fram. Organiseringen av kulturminnearbeidet i Brønnøy kommune **står på minst tre bein:**

1. Den frivillige aktiviteten i lag og foreninger.
2. Det offentlige arbeidet med kulturvern, spesielt v/ Brønnøy kommune.
3. Institusjonen (stiftelse) Helgeland Museum sin virksomhet.

1. Den frivillige aktiviteten i lag og foreninger:

Interessen for og arbeidet med lokalhistorie og kulturvern i Brønnøy er stort og mangfoldig. Det folkelige engasjement har tatt mange former ned gjennom årene. Tidlige organiseringer var Sør-Helgeland Historielag fra 1920-tallet og Velfjord Historielag fra 1939. Interessen for kulturhistorie og vernearbeid har vært økende fra 1970-tallet. I Brønnøy er det i dag **ett titalls foreninger** som har kulturvern som hovedoppgave eller som ei viktig bioppgave. Den frivillige aktiviteten har spilt, og bør spille, en betydelig rolle i det lokale kulturvernarbeidet. Arbeidet med kulturminner berører i dag de fleste innbyggere på flere måter. Og slik bør det være – da det nettopp er folkets mangfoldige historie en søker å bevare og formidle.

For å vise bredden i det lokalhistoriske arbeidet og for å vise organisatoriske utfordringer – så bør også følgende nevnes: Mange personer bruker en god del av sin fritid og sin private økonomi til restaurering av gamle hus; å drive slektsforskning; til å ta vare på foto, dokumenter og gjenstander; samt undersøke og formidle lokalhistorie. På samme måte gjøres en viktig innsats i tilknytning til organisasjonsliv og arbeidsliv. Flere bedrifter og foreninger er opptatt av å dokumentere sin egen historie (J.fr. bl.a. TTS, Sparebanken i Brønnøysund, Helgeland Kraftlag, Brønnøysund Skytterlag, Brønnøysund IL, og Heimevernet). Kulturvern er også i flere tilfeller utgangspunkt for næringsvirksomhet rettet mot reiseliv og bygdeutvikling (J.fr. bl.a. Torghatten, Tilrem og Nevernes). Den lokalhistoriske interessen er også inspirasjonskilde til andre kulturytringer og kunstnerisk utfoldelse i Brønnøy – musikk, dans, teater, bildende kunst, litteratur, arkitektur, film og foto.

Innenfor enkelte "kultur"områder med mange lag og foreninger er det **stiftet en fellesorganisasjon**: Vi har f.eks. fagforeningenes "Sør-Helgeland samorganisasjon" – som nå er "LO på Sør-Helgeland". Idrettslagene har, for dem som er medlem av Norges Idrettsforbund, sitt "Brønnøy idrettsråd" (tidligere "Idrettens Kontaktutvalg") – som både har et koordineringsansvar mellom idrettslagene og kontaktansvar i forhold til kommunen. Musikklivet i Brønnøy har ved flere anledninger forsøkt å få etablert et oppegående sang- og musikkråd i kommunen, men det nærmeste vi kommer dette i dag er kanskje "Kulturkompaniet". Innenfor kulturvernarbeidet har det ikke eksistert en felles lokal organisering, men det har vært flere "prosjektorienterte" samarbeid – f.eks. om Bygdeboka, Tørrfiskbrygg og Tusenårsstedet. – Et samarbeidet bør utvikles til minst et årlig fellesmøte eller faglig treff.

2. Det offentlige arbeidet med kulturvern, spesielt v/ Brønnøy kommune:

Ulike offentlige institusjoner har i århundrer vært en viktig produsent av historie og "arkivering" av tradisjon. I dag er kommunene en hovedaktør i vern og forvaltning av kulturminnene og kulturmiljøene gjennom oppgavene sine etter **plan- og bygningsloven**. Kommunene har gjennom sin arealplanlegging ansvaret for hvordan arealene skal brukes. De skal sørge for at verneverdige og fredete landskap, miljøer og objekter blir innarbeidet i planene. Dette skal skje på en måte som tar hensyn til og sikrer kulturminner både som en ikke fornybar ressurs, som miljøfaktor og historisk dokumentasjon, og som velferdsfaktor gjennom den kunnskapen og de opplevelsene som kulturminner byr på.

For arbeidsfeltet er det vedtatt ideelle målsetninger og nasjonale retningslinjer samt økonomiske, administrative, juridiske og faglige tiltak. I Brønnøy kommune har ansvaret vært **delt mellom mange fagfelt** – kultur, teknisk, arkiv, landbruk, miljøvern, skoler, barnehager, og næring (bl. reiseliv og havn). Dette er på mange måter et gunstig utgangspunkt (dvs. alle deltar i et felles løft), men det er også en svakhet at kulturvern fremstår som et svært oppsplittet arbeidsfelt. Det er derfor nødvendig at Brønnøy (og andre kommuner) løser de organisatoriske utfordringene:

- Sikre en målrettet aktivisering og samordning av de ulike kommunale innsatser som har ansvar.
- Konsolidere og videreutvikle kulturverninstitusjonene – som del av kommunenes samlede strategi.

a. Politisk ledelse:

Dette berører den politiske ledelsen og vårt øverste folkevalgt organ som er kommunestyre. Formannskapet har hovedansvar for økonomiske forhold og planarbeid ("Det faste utvalg for plansaker"). Fra 01.01.2003 ble kultur, sammen med oppvekst og helse-sosial knyttet til **Driftsstyre 1**. Dette gir politisk sett et innblikk også i tverretatlige problemstillinger. I 2005 var 50% av sakene i Driftsstyre 1 kultursaker.

Det hører med til historien at det på 1970-tallet i Brønnøy, som en del av den nye kulturpolitikk med demokratisering og desentralisering, var hele 45 tillitsvalgte knyttet til ulike styreverv og nemnder innenfor kulturområdet. Herunder var det ei egen nemnd for kulturvern i Brønnøy.

Det som nå er "tilbake" er **bygdeboknemnda** – opprettet midt på 1980-tallet. Nemnda består av – 2 fra Velfjord historielag og 2 fra Brønnøy historielag samt 1 fra kommunen. – Så lenge vi har en stabil situasjon angående både medarbeidere og ledelse foreslås det ingen endring av bygdebokarbeidets organisering.

b. Drift – Virksomhetsområder:

I Brønnøy har kulturavdelingen og teknisk etat hatt en spesielt sentrale roller i kommunens kulturvern-arbeid. Nå, fra 01.01.2006 deles disse opp, spesialiseres og det gies en "ny" ledelse. Herunder legges kulturkontoret og kulturavdelingen ned etter 27 år. Derved fordeles arbeidsoppgavene på andre fagområder. Det innebærer det at **driftsoppgavene** "fisjonerer" i 6-7 deler, og fordeles ut på virksomhetsområdene for drift samt at kulturkontoret deles og spesialiseres på ulike stabsfunksjoner.

Målsettingen ved omorganiseringen i Brønnøy kommune er:

1. Reindyrking og skille mellom drift og strategi ! Derved forsøke å flytte ledelsen nærmere brukerne !
2. Omstrukturere administrasjon og tjenesteproduksjon ved å desentralisere ansvaret for driftsoppgaver, samtidig som en bl.a. sentraliserer merkantile funksjoner og noe ledelse vekk fra 1 og 2 linje !
3. Økonomisk innsparing – en billigere administrasjon, som igjen bør gi mer midler til første linje!

c. Strategiområder – Kulturkonsulenten m.fl.:

Kulturvernets strategiske betydning ligger etter omorganiseringen **spesielt i to stabsavdelinger**: Den ene er "Planstaben", tidligere deler av teknisk sektor, der planlegging i henhold til "Plan- og bygningsloven" blir sentral. Den andre er "Fagstaben" – som bl.a. består av landbruk, oppmåling, IT, pedagogisk konsulent, post/arkiv, eiendomskontor, kulturkonsulent, noen helse funksjoner samt en fagstabeler med sekretariat. Hvis det settes av tid og andre ressurser – så kan dette bli en viktig arena for tverretatlig samarbeid.

For kulturkonsulentstillingen betyr det ei klar spesialisering – med 40 % idrett / friluftsliv; 40 % bygdebok / kulturvern og 20 % informasjon (spes. websida til Brønnøy kommune). Det kan være en betydelig "synergieffekt" mellom disse arbeidsoppgavene – bl.a. mellom bygdebok – kulturvern – friluftsliv – informasjon. I fordelingen mellom arbeid med bygdebok og kulturvern er det antydning henholdsvis 30% og 10%. – Nyorganiseringen startet 01.01.2006, men det forventes først full virkning fra 01.07.2006.

Norge 4,5%. Tar vi med i Brønnøys tall - også bygdebokarbeidet, samt støtte til historielag, samt dekning av noe husleie, m.m. så blir kulturvernets andel av kulturbudsjett på 10,7 % (i 2004 - 9,8%).

Stort folkelig engasjement skaper også **store forventninger om økt kommunal deltakelse**. Etterslep og underdekning på kulturbudsjettet i forhold til andre kommuner signaliserer økt innsats. Utarbeidelse av denne kulturvernplanen trekker også i samme retning. Det å synliggjøre og videreutvikle det store mangfoldet av kulturminner i Brønnøy vil være **et kjempeløft** - både med hensynt til tid og kompetanse, med hensyn til menneskelige og økonomiske ressurser. Bare gjennomføringen av tiltakene i denne handlingsplanen (2006-2010) vil være på kanten av det mulige. Planen er offensiv og optimistisk - hvis ikke har vi vel tapt før start. Forhåpentligvis har vi ei historie å vise - som også kan vekke interesse hos fylkeskommunale og statlige myndigheter, hos næringsliv og privatpersoner. Forhåpentligvis kan vi i dette helhetlige perspektiv også klare å utvikle delprosjekt som gir uttrykk for felles historie til felles nytte; - og som motiverer mange til å delta i et spleiselag. Med dette utfordres kommuneøkonomien - i håp om at museum / kulturvern er verdt "noen millioner ekstra".

TILTAK - PRIORITERING:

NB! Følgende prioriteringer er også utkast til innstilling til politisk vedtak - etter at planen har vært til høring:

1. "Kulturvernplan for Brønnøy; 2006 - 2010" m/ handlingsprogram vedtaes som kommunedelplan for Brønnøy kommune.

2. En viktig forutsetning for å lykkes med Kulturvernplanen, både aktivitet og anlegg, er et godt samarbeid - med lag og foreninger, med Helgeland Museum, med regionale- og fylkeskommunale myndigheter, samt et fortsatt tverretattlig samarbeid og en god dialog med mange andre aktører. Handlingsprogrammets organisatoriske tiltak forutsettes gjennomført i planperiodens to første år - j.fr. ellers pkt. 7.7.

3. Av større strategiske investeringsoppgaver innenfor kulturvern prioriteres i perioden to prosjekt: Servicebygg (naturhus) ved Velfjord bygdemuseum samt utvikling / ombygging / "utvidelse" av Tørrfiskbrygga. Realisering og eventuell prioritering mellom disse to prosjektene stimuleres ved graden av ekstern finansiering.

4. De to store investeringsprosjektene, Velfjord bygdemuseum og Tørrfiskbrygga, vurderes også som enkeltsaker og som en eventuell ytterligere økonomisk satsing fra Brønnøy kommune. Som hovedintensjon vil Brønnøy kommune etter beste evne søke å delta med minst 1/3 av finansieringen.

5. Av drifts- og / eller utviklingsoppgaver er det et mål å gjennomføre minst ett tiltak årlig innenfor hvert av handlingsprogrammets seks satsingsområder:

- a. Velfjord og Tosen m/ Velfjord bygdemuseum.
- b. Horn-Salhus-Trælne m/ Tilrem markeds plass og St.Knutskirka.
- c. Brønnøysund m/ Sørbyen og Tørrfiskbrygga.
- d. Torgøyan m/ Torgartun og Torghatten.
- e. Brønnøy bygdebok.
- f. Øvrig kulturminnearbeid i Brønnøy.

6. Det forutsettes at planens handlingsprogram rulleres hvert år og vurderes i forbindelse med budsjett og økonomiplan. Brønnøy kommune vil fra 2007 søke å bidra med kr. 500.000,- pr. år til et ekstraløft og spleiselag innenfor handlingsprogrammets drifts- og utviklingsdel. Andre viktige elementer i et spleiselag er dugnad, gaver og rabatter samt eksterne midler fra stat og fylkeskommune + midler fra næringsliv og besøkende. Herunder viktige koblinger mellom næring, teknisk og kultur.